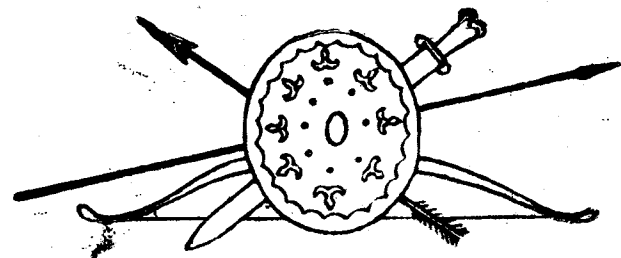

АЛТАЙСКИЕ БОГАТЫРИ

АЛТАЙСКИЙ ГЕРОИЧЕСКИЙ
ЭПОС

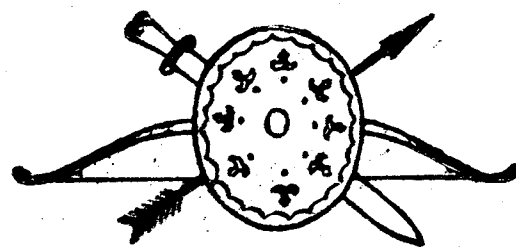

ТОМ
III

ГОРНО-АЛТАЙСКОЕ
КНИЖНОЕ ИЗДАТЕЛЬСТВО
1960

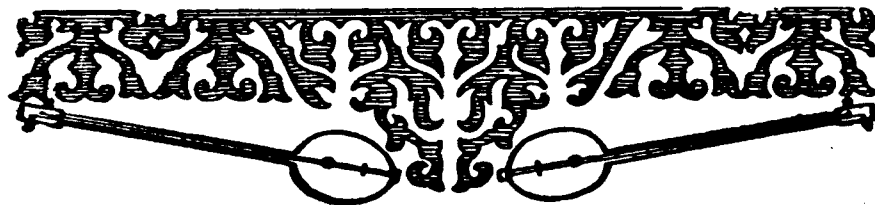
АЛТАЙ БААТЫРЛАР

АЛТАЙ АЛБАТЫНЫҢ
АТ-НЕРЕЛҮ ЧӨРЧӨКТӨРИ

III
ТОМ

ТУУЛУ АЛТАЙДЫҢ
БИЧИКТЕР ЧЫГАРАП ИЗДАТЕЛЬСТВОЗЫ
1960

Тургускан кижги филологический наукалардыг
кандидады С. С. Суразаков.

Редакционный коллегия:

С. С. Суразаков, С. С. Каташ ла В. С. Кыпчаков

Турукчылар: Н. В. Шагаев ле И. И. Митрофанов

ЭР-САМЫР

Уч сүүри мөнгун тайгалу,
Уч тербек сүт көлдү,
Уч тербек сүт көлинен
Күркүреп аккан ак талайлу,
Айры-тейри үч мүүстү
Ак-боро атка минген
Ак-Бөкө баатыр кижги
Эчей-Бучай абакайыла
Энчилү, амыр журтап жаатты.
Азыраган уулы болзо
Алтын-Тана абакайлу,
Ак-сары атка минген
Эр-Самыр деп уул болгон.
Ак-боро атка минген
Ак-Бөкө деп адазы
Ак малының тал ортозын
Айрып, уулына айдады.
Албаты-жонының кабортозын
Бөлип, уулына берип турды.
Ак талайдың жарадына,
Көк талайдың белтирине,
Кебистий барган көбөң чөлгө
Ак малын айдады,
Амыр, жакшы токунатты.

Ак тайганын эдегине
Јетен јети будакту
Темир теректинг төзине
Јети кат темир шибеени,
Күлер байзын ак өргөбни!
Күнге удурал ол тудат.
Алты үйелү алтын чакыны
Айга удурал ол тудат.
Эр-Самыр деп уулына
Энчизин берип журтатты.
Арт-учында Ак-Бөкө
Айылын көстөп атанды.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Токунап мында журтады.
Өрө-төмөн баскындап,
Ой өткүрип ол жүрет.
Ары-бери баскындап,
Аркага көрүп, кунугат.
Арт-учында санаазын
Алтын-Танага ол айдат:
«Аттын эди жыту эмес,
Аннын эдин санадым.
Койдын эди жыту эмес,
Балыктын эдин санадым.
Айылда тегин отурбай,
Андап барза кайдар?» — деп,
Алтын-Танадан сурап турат.
Алтын-Тана каруузын айдат:
«Азыйда андабаган бойын
Аркага незин чыгадын?
Каан кижн андабай,
Калыгын башкарза кайдар?» — дийт.
Алты үйелү ат чакыда
Ат туратан учурлу.
Сегис бутту ак ширее
Эн артпайтан учурлу».
Эр-Самыр деп баатыр кижн
Эк сагалын сыйманат.
Эмеш шүүнип турала,
Эмегенине куучындайт:
«Алты үйелү чакыга
Кара-калтар ат турар.
Карындажым Катан-Мерген
Ак ширееде отурар.
Мен бурылып келгенче,
Калак, үйден чыкпа — дийт.
Айылыма ойто келгенче,
Айыл-јурттап барба» — дийт.

Оны уккан Катан-Мерген:
«Адым чакыда турар — дийт.
Сегис бутту ак ширеедеп
Сен келгенче, түшпезим» — дийт.
Кайран үйи Алтын-Тана
Ары көрүп, ыйлап турат,
Бери көрүп, каткырып турат.
Эр-Самырды божотпой,
Эрикчел сөзин айдып турат:
«Кара жышка барала,
Кайра келерин кандый не?
Бүгүн андап барба» — деп,
Алтын-Тана ыйлап турат.
«Бүгүн андап атанзап,
Бир-бирүбис барар» — дийт.
Алтын-Тана онойдо
Ачу-корон ыйлап турат.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эрмек айтпай, токумын алат.
Күлер арташ ээрин ээртейт,
Күмүш үйген атка сугат.
Ургүлјиге үзүлбес
Уч куйушканды катай сугат.
Тогузон жылга үзүлбес
Тогус колон толгой тартат.
Узеннин чөйө тееп,
Уч темденип атка минет.
Турган јерден казалап,
Туу-кайаны ажа берди.
Сайлу суулар чайбала берди,
Салкын-куйун шуулай берди.
Ак-боро ат эрјине
Алтын чөллө јелип ийди.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Элбек тууны көстөй берди.
Анча-мынча барып јатса,
Ай карыгып токтой берди,
Аттын бажы көрүнбей барды.
Күн карыгып токтой берди,
Ат кулагы көрүнбей барды.
Јаан талайлар чайбала берди.
Алып-баатыр Эр-Самыр
Ајыктап көрүп тургажын,
Јер тоозыны тегериге чыгат,
Тенери булуды јерге түжет.
Кайнап јаткан тоозыннан
Кара-калтар атка минген
Катан-Мерген көрүнип келди.

Эр-Самырга жаба једип,
Эрмек-сбзин айдып турат:
«Уйден чыгып барарымда,
Уч конокко уйуктабадым.
Канча кўнге чыгара
Кайнаткан курсак ичпедим,
Ат кулагы астыкпас,
Уйдын мўўзи айрылышпас —
Олгөн јерге кожо өлөли,
Оскөн јерге кожо өзөли».
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эрмегин ого айдып турды:
«Эригип турган эр болзон,
Экү кожо баратан турус,
Карыгып жүрген эр болзон,
Қара јышка андайтан турус».
Онон ары эки карындаш
Коштой јелип ийдилер.
Эки аттың кулагы тўней,
Эки суулук шылырт эткен.
Эки баатырдын сыны тўней,
Эки үзени шыңырт эткен.
Элбек чөлдi эбирip,
Экү јелип жүрдилер.
Ак тайганың колтуғын
Алты айланып јелдилер.
Кобы-јикти керигилеп,
Кожон салып жүрдилер.
Ак тайгага чыгала,
Айландыра көрүп турдылар.
Ак тайгадан көргүлеп турза,
Ай канатту куш та көрүнбейт.
Айры туйгакту ан да көрүнбейт.
Алаң кайкап, баатырлар
Анан ары бардылар.
Көк тайгага једеле,
Эки эбирip келдилер.
Көк тайганың көксинде
Көрүнгедий ан јок болды.
Узун аркага келдилер,
Учкадый куш јок болды.
Эр-Самыр аказы чөкөнөлө:
«Элезин күрең темир тууга
Эмди барып көрөли — деди.
Элик те болзо адалык» — деди.
Катан-Мерген карындажы
Қарузын айдып, куучындады:
«Канча тайга ажып келдис,

Ан-куш туштабады.
Элезин күрең темир тууга
Баратан болзон, јангыскан бар.
Айылыма амыр јанайын — деди.
Андайтан болзон, анда» — деди.
Ондый сөсти угала,
Онон ары Эр-Самыр
Јанарга турган карындажын:
«Ак-сарының ордына
Алты үйелү чакыга
Қара-калтарды буулаарын.
Сегис бутту ак ширееге
Мен јанганча, отур» — деп,
Катан-Мергенди јакыйла,
Ак тайганы ажа берди,
Андап-куштап жүре берди.
Элезин күрең темир тууга
Элес эдип жүре берди.
Элезин күрең тайганың
Эдегин болзо эки эбирди,
Эш ле неме көрүнбес болды.
Айры туйгак тайкылар
Ан токтобос туу эмтир,
Ай канатту куш тўшпес
Јемиди јок туу эмтир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Айдары јок ачынды.
«Јоболгонду бу тайга
Јок болзын» — деп айдала,
Јес согоонло тайганы
Јемире адып тўжүрди.
Ачу-қорон кыйгырып,
Ама-томо сыгырды.
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчыла
Ак-сарының јалмажын
Ондоп -солдоп сого берди,
Онон ары ойлодо берди.
Канча кўнге мантадып,
Каныкканын токтодып болбойт,
Ак-сарызын камчылап,
Ачынганын токтодып болбойт.
Эмди ле болгоонып келзе,
Энделип жүргенин сезинди.
Ак-сарыны токтодып,
Амырап алар деп сананды.
Аржан суудаң ичеле.
Ак јалаңга амырады.

Ак-сарызын отодып,
Анаң ары атанды.
Алтын тууга чыгала,
Ары жанын аыктап турза,
Ак малы кыймырашкан
Ак жалаңдар көрүнөт.
Кара албатызы каймыккан
Кара жыштый журт көрүнөт.
Ак өргөөнүн эжигинде
Алтын чакыда үч мүүстү
Ак-боро ат турды.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Алаң кайкап тура берди,
Аза бергенин билип ийди.
Оскө каанның жерине
Келгенин жаңы билинди.
Өзөктө жонды аыктап,
Ак өргөөни шиндей берди.
Лаптап көрүп тургажын,
Адазынын журты эмтир.
Жарт таныйла, Эр-Самыр
Эрмектежер деп жортуп ийди.
Ак-сары адын
Ат чакыга буулап ийди.
Ада-энезин көрөргө
Ак өргөөгө базып кирди.
Эрмен-Чечен энези болзо,
Эрке уулын кучактай алат,
Эттин семизин кайнадып турат.
Ак-Бөкө адазы болзо,
Ары көрүп уйуктап жадат,
Айткан сөсти укпай жадат.
Жаан удабай Ак-Бөкө
Жаткан жеринен тура жүгүрди.
Жалгын чылап көзүн чагылтты,
Темир чилеп шыгырап,
Тегери чилеп күркүрөп,
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчызыла
Эр-Самырды согорго келди,
Эптү тили кажылып келди.
Эрмен-Чечен энези:
«Жаман да болзо, уулын,
Жалмажына согорго жарабас» — деп,
Камчызын суура тартала,
Каптардын кийинине чачып ийди.
Айдары жок ачынган
Ак-Бөкөнүн сөстөри

Ак өргөөгө торгулып турды,
Айткан сөстөри бу болды:
«Каан болуп турган болзон,
Калык-жонунды башкарбай,
Кара жышла не тенийдин,
Кара албатыңды не таштадың?
Канча-канча алыптарын
Калыкты этле азырабас па?
Арка-тууны кериирге
Аш-курсак жетпей туру ба?
Алтан каанның агазы
Аннын эдин бедиреп,
Алтай керип жүрүң бе?»
Ак-Бөкө адазы
Айдары жок арбанып,
Ак ширееге чыгала,
Ары көрүп жада берди,
Артык эрмек айтпас болды.
Эки эдеги элбиреп,
Кийин эдеги калбырап,
Эрмен-Чечен энези
Алтын столун жылдырат,
Алама-шикир аш салат.
Ай билдирлү тажуурды
Алдына онын тургузат.
Күн билдирлү тажуурды
Коштой эмди тургузат.
Эр-Самырды азырап,
Эрке сөзүн айдып турат.
Арып калган баатыр уул
Аракыдап отурат.
Жаткан курсактан тойо жип,
Жаман-жакшызын айдып турат.
Эки тажуурда арака
Эди-сөбгине өдө берди.
Эрмек-сөзи көптөп,
Энезинен сурап турды:
«Ненин учун адам меге
Айдары жок ачынды?»
Оны уккан Эрмен-Чечен:
«Ээ, чаалта, балам, — дийт.
Эн калган журтыңды
Эрлик-бийдин күйүзи
Жуулап жүре берген — дийт.
Ачылар-жабылардын ары жанынаң
Ачап-сыйап Кара-Бөкө
Алган үйиңди көк букага
Жаба тангып буулайла,

Калактадып, сыктадып,
Караңуй алтайга апарган.
Алыптарын Кара-Бөкөлө
Адыжып-чыдажып болбой калган,
Тудужарга күчтери жетпеген.
Алтын-Тана үйинин
Бир үни тегериде,
Бир үни жерде болуп.
Алыс жерге жүре берген.
Айткан сөзи мындый болгон:
«Эр-Самыр деп эжиме
Эзенимди айдыгар.
Мени некеп келбезин деп,
Энейим, ого айдыгар».
Алтын-Тана эжинин
Айткан сөзи ол эди.
Көөркийдин ыйлап барганын
Көргөним ле ол эди».
Мыны уккан Эр-Самыр
Ушкүрип ийеле, унчукты:
«Барган болзо, баргайла,
База эмеген табылбас эмес.
Апарган болзо, канайдар?
Албатыдан кижичыкпас эмес» —
деди.

Оны уккан Ак-Бөкө
Орыннан катап түже секирди.
Камчызын алган бойынча,
Калып келген бу турды.
«Тенек ийтти согодым!» — деп,
Тескинип, уулына чурап келди.
«Уят билбес жүзиге
Уйдын чобин сүртерим!
Жетен кааннын агазы
Жеекке үйинди блаадала,
Жедижип озорло жуулашпас болзон,
Жер үстүне жүрбел!» — деди.
Женин шыманып, согорго келди.
Эрмен-Чечен энези
Эки колын удурат тутты,
Кайыш камчызын алала,
Каптын кийинине чачып ийди.
Арга жокто Ак-Бөкө
Ак ширеезине чыгала,
Ары көрүп жада берди,
Артык эрмек айтпады.
Эр-Самыр брө турды,
Эжикти ачып чыгып келди.

Ак-сары адын көстөп,
Алтын чакыга једип келди.
Айланайын Эрмен-Чечен
Ат чакызын айланып турат.
Атанып јаткан уулына
Арт-учында јакып турат:
«Јер киндиктү баатырды,
Јеткерлү Кара-Бөкөнн
Јенгери күч неме — дийт,
Јер алдына барба — дийт.
Олөр онын тыны јок,
Өзөр онын јажы јок,
Коркушту бүткен баатыр дежет».
Эр-Самыр адынан түжүп,
Эрмек айтпай, үйге кирди.
Ак-Бөкө адазына
Айдып турбай канайтты:
«Атана берзем, ээчиде
Арабабагар мени — дийт,
Амыр-јакшы јуртагар,
Адылышпай жүреер — дийт.
Алыптар жуузына браадым,
Алкыш сөзигер айдыгар — деди.
Алыс жерге ээчиде
Некеп мени барбагар» — деди.
Јалаң болгон алаканыла
Јайа тудуп эзендешти,
Ак-сары адына минип.
Ары болуп јелип ийди.
Айылы-јуртына јелип келзе,
Албаты-јоны ыйлашкан,
Ак-малы киштешкен,
Эр-Самырга удурат келди,
Эки јанынан бадышпай келди.
«Ак-сары эрјине атты
Албаты катап көрөтөн туру.
Эр-Самыр деп баатырысты
Эмди катап көрөтөн турубыс» — деп,
Албаты-јон ыйлажып турды,
Ачу-коронун айдыжып турды:
«Аттан башка атту,
Кижидег башка бүдүштү,
Алыс јердин јеги
Ак-малысты айдай берген,
Алтын-Тана абакайынды
Көк букага буулайла,
Көзинин јажын төгүлтүп,
Јүре берген» — дештилер.

Оны уккан Эр-Самыр
Адынаг түжүп, үйге кирди.
Очокто оды сооп калган,
Орыны болзо жемирилип калган.
Ончо немени кубал баскан,
Темир өргөөзи ээн калтыр...
Алып бүткен Эр-Самыр
Ары-бери баскындап,
Ажанарга курсак бедреди.
Эски кайырчакты ача тартса;
Эки кийиктинг эдин салыптыр,
Эки тажуур аракы сугуптыр.
Эр-Самыр этти жип,
Эки тажуур аракы ичти.
Алтын-Тана абакайы
Темдек эткен болор бо деп,
Айылдынг ичинег бедреди.
Экинчи кайырчакты ача тартса,
Экче чаазын бичик чыкты.
Ол чаазынды ача тартып,
Отура түжүп, кычыра берди.
Алаканча ак чаазында
Айдылган сөстөр мындый болды:
«Ачылар-жабылардынг ары жанында
Эрлик-бийдинг ортон күйүзи
Жер киндиктү Кара-Бөкө
Жеринди жуулап барган» — деп,
Алтын-Тана бичиген эмтир.
Оног жазап аяктап көрзө,
Ак чаазыннынг ортозында
База бичик сугулган эмтир.
Ол чаазынды алала,
Ача тартып кычыра берди.
Алтын-Тана эжининг
Айткан сөзи мындый эмтир:
«Эр жажына бис экү
Эптү-жөптү жатканьс.
Эмди мени Кара-Бөкө
Эредип, жайнадып апарат.
Ээчий келип, эжинди
Айрып алары бойында.
Өскө эшти табала,
Өргөөдө жадары бойында»
Эр-Самыр кычырала,
Эки көстөнг жаш келди.
Ачынбас бойы ачынды.
Чугулбадас бойы чугулданды.
Каалгаданг чыгып келеле,

Кара жонды кычырды.
«Карындажым кайда барган?» — деп,
Калык-жонног сурап турды.
«Катан-Мерген карындажынг
Агдап кожо барала,
Алтайына жанбаган» — деп,
Албаты-жон айдышты.
«Акыр, оны сакыыр» — деп,
Алып бүткен Эр-Самыр
Анайда улуска айдала,
Айылына ойто кире берди,
Катан-Мергенди сакый берди.
Жанатан карындажын сакыырга
Жарым жыл өдө берди.
Жарым жылдынг бажында
Эр-Самыр шыйдына берди:
«Жангыскан да болзо, барадым,
Жаан жууга киредим.
Өлзө дө, жууда өлөдим,
Оштүнинг жүзин көрөдим» — деди.
Күмүш үйгенди ала койды,
Алтын суулук шылырт этти.
Күлер ээрин ала койды,
Алтын үзени шынгырт этти.
Эжиктег чыгып келеле,
Эр-Самыр сыгырып ийди.
Эржинелү ак-сары
Эжик алдына једип келди.
Ак-сары адын тудуп,
Арка-мойынынг сыймап ийди.
Жалан болгон токумын
Жайа тудуп арта салды,
Күлер арташ ээрин салды.
Жууга-чакка жүретен
Бүдүн терек саадагын салынды.
Албаты-жонын алты айланып,
Алкышту сөсти угуп алды.
«Эзен жүрзем, јети жылдан,
Амыр жүрзем, алты жылдан
Айылыма ойто келерим» — деп,
Айга күнге бажырып турды:
«Алкыжыгар береер» — деп сурап
турды.

Ак-сары ат эрјине
Ары болуп јелип ийди,
Аткан октый учуп ийди,
Алыс јерди көстөй берди.
Бойы болзо үйде јок,

Ады болзо сооду жок,
Түндү-түштү барып жадат.
Жон жаказынан чыгала,
Мал жаказынан ырайла,
Түрген-түкей барып жатса,
Айлык жердин учында
Алты түней тайга турат.
Алты тууга жууктап келзе,
Алты кара өргөө эмтир,
Алты карындаштын журты эмтир.
Жетинчизи — ак өргөө
Алтын-Топчы сыйынынын эмтир.
Ак өргөөнүн көзнөгинен
Алтын-Топчы кыс бала
Айлык жерди аяктап турат,
Күндүк жерди тындап турат.
Эр-Самырды көрбө,
Алтын-Топчы кыс бала
Эжигин ачып, чыгып келди.
Тогус шанкызы толголып,
Ай таназы жалтырап,
Айга, күнге мызылдап,
Акаларынын айылы жаар
Араайынан базып ийди.
Алты түней акалары
Бир айылда жуулыжып,
Көзөр салып ойногон,
Көкүгөн, сайраган отурат.
Алтын-Топчы кыс бала
Акаларына айдып турат:
«Алтан кааннын агазы
Атту-чуулу Эр-Самыр
Айылыгарга келип жат.
Көндүрө өтсө, эзен сурагар,
Келип түшсе, аш салыгар.
Солун жаан кижини
Чугулдатпай, сөс айдыгар» — деп,
Алтын-Топчы айдарда,
Акалары керексибеди,
Карсылдада каткырышты:
«Жаан болбоктон жаан болзын,
Кадалбай, ары бар — дешти.
Карын ойножын болбозын» — деп,
Карындаштар кизирт этти.
Тогус айры шанкызын
Толгой туткан бойынча
Алтын-Топчы сыйынын
Эжиктен чачып ийдилер.

Алты карындаш шүүжеле,
Эр-Самырды көрөр деп,
Эжиктен чыгып келдилер.
Алып бүткен Эр-Самыр
Ат чакыга жедип келди,
Амыр-жакшыны сурап турды.
Алты карындаш жергележип,
Алтын чылбырдан келип тутты.
«Жаргак тонду, жаман атту,
Кодыр баскан бүдүштү
Кайдан келген Тас эдин?» — деп,
Каарып, сурап тургулайт.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эрмекке удур каруузын айдат:
«Коокы баскан башту да болзом,
Коомой эр болбогон эдим.
Таажылу атту да болгон болзом,
Жеримде каан кижин эдим» — деп,
Алты карындашка удур
Эр-Самыр айдып турды.
Алты карындаш турала,
Анан ары айдышты:
«Алып бүткен эр болзон,
Алты үйелү токтогысты
Көдүрип болорун ба?» — дештилер.
Алты карындаш ончозы
Айылга кире бердилер.
Токпокты жүк ле арайдан
Тышкары алып чыктылар.
Эр-Самыр адынан түжүп,
Алты карындашка удур келди.
Алты карындаш токтокло
Тура түшкөн Эр-Самырдын
Эки көзинин ортозына сокты.
Темир токток баш жарбай,
Алты башка тозо берди.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Ачынбас бойы ачына берди,
Алты карындашка айдып турды:
«Кулугурлар, мен слерди
Ойноп туру деп бодогом.
Жаман сагышту болзогор,
Жара тартып, чачарым» — дейле,
Алты карындашка чурап келди,
Айдары жок согужа берди.
Алты карындаш арадап,
Айландыра оны курчап ийди.
Эр-Самыр кайа көрзө,

Эржинелү ак-сарыны
Алты кара-калтар ат
Айландыра курчап алган,
Арадап тееп, тиштөп турат,
Ачу-корон киштежип турат.
Эр-Самыр күлүктин
Эди-каны изип келди,
Уч карындашты кабала,
Уйе сөөктөрүн сый тутты,
Бырчыт белдерин былча басты.
Эр-Самыр кайа көрзө,
Эржинелү ак-сары ат
Уч кара-калтар аттын
Омыртказын ойо тиштеп,
Кабырга сөөгин кайра тартып,
Женерге жууктап келген эмтир.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Арткан үч карындашты
Арка-белден тудала,
Ак аяска алып чыкты,
Көк булутка көдүрип чыкты.
«Эрлик-бийдин элчилери,
Эрликке барарга мендеген бедигер?
Эмди ого барыгар,
Эрмек-сөзигер айдыгар:
Эр-Самырла берижеле,
Келгенибис бу дегер».
Эрлик-бийдин бойына
Эр-Самыр ого једер деп,
Айдып барыгар, ийттер!» — деп,
Арткан үч карындашты
Јер көксине согордо,
Ончозы тозо берди,
Тоозын-тобрак кайнай берди,
Быјарларды јенгеле,
Алып бүткен Эр-Самыр
Агын сууга јунунды,
Ак арчуулла арланды,
Алтын сөөгин арулады.
Тери-бурын соодып,
Теректин төзине отурды.
Анча-мынча амырап алала,
Ак-сары адына минди,
Арка-белине камчылап ијди.
Ары болуп јортколокто,
Айыл јакадан чыккалакта,
Алама-шикир аш чогулган,
Ачу-корон аракы тургускан

Алтын столды алдынан тудуп,
Јүс келин колтукчылу,
Јүс келин кожончылу
Алтын-Топчы кыс бала
Алдынан келип јатпай кайтты.
Эдил күүктій кожондоп,
Эр-Самырға удур келди.
«Алтан кааннын агазы
Эрлү бүткен Эр-Самыр,
Эмди биске кижі келзе,
Кемнин јоны деерибис,
Кемнин малы деерибис?» —
Алтын-Топчы кыс бала
Ак-сарынын чылбырынан
Ала койып, сурап турат.
Алып бүткен Эр-Самырдын
Колынан тудуп, аттан түжүрет.
Алтын столдын јанына
Ак кебисти јайып турат.
Алама-шикир ажын салып,
Аракыдан уруп турат.
Алды-кийининен айланып,
Ажы-тузын чогул салат.
Аракы, чегенди ичип,
Эткен курсактаг тойгончо јип,
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эреен-тереен эзире бертир,
Эрмек-сөзи көптөп,
Эки күнге отурып калтыр.
Мыны билген Эр-Самыр
Мендей-шингей өрө турды.
Ама-томо сыгырып ијди,
Ак-сарызы јелип келди.
Ак-сары адын эмди
Түрген-түкеј өэртеди,
Күмүш үйгенди бажына сукты.
Ары болуп барардан озо
Алтын-Топчы кыс балага
Албаты-јоннын көзинче
Эр-Самыр баатыр уул
Эмди мынайда јакыды:
«Өскө каан келеле,
Ак мал кемнин десе,
Алтын сүрлү ак-сарынын
Кожо болгон үүри де.
Албаты-јон кемнин десе,
Алтан кааннын агазы болгон
Эр-Самырдын јоны де».³

Албаты-юнго бурылып,
Алып бүткен Эр-Самыр
Жакылта сөзүн айдып турды:
«Алтын-Топчы бу бала
Албаты-юнды баштазын.
Өрөөртинен айткан сөзүн
Өөркөбөй, угуп жүрүгөр.
Төмөөртинен айткан сөзүн
Теержебей тындап жүрүгөр.
Алтын-Топчы кыс бала
Албатынын кааны» — деп,
Албаты-юнго жарлайла,
Ары болуп желип ийди,
Аткан октый уча берди.
Көк өлөңди көмө баспай,
Көөни жорго барып жадат,
Жаш өлөңди жайа баспай,
Жараң жорго барып жадат.
Түндө болзо уйку жок,
Түште болзо амыр жок,
Түргөн-түкей барып жадат.
Ак-сарынын тыныжы
Ак тумандый жайылат.
Эр-Самырдын көстөри
От-жалбыштый чагылат.
Жаан, жаан тайгалар
Жалаң болуп жада калат,
Жаан, жаан талайлар
Жарадынан ажып жадат.
Ол барып жадала,
Көрөр жерден көрүп турза,
Тогус түңгөй туу карарат,
Бир ак тайга агарат.
Анча-мынча болбой туруп,
Жаба жедип, көрөрдө,
Көк тайганын өдегинде
Кара кыймырт мал өмтир,
Кара агаштый жон өмтир.
Тогус туу деп көргөни —
Тогус чой өргөө өмтир.
Ак тайга деп көргөни —
Мөңүн өргөө турган өмтир.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Ат жоругун астадып,
Албаты-юнды аяктап,
Акту бойында сананды:
«Тогус бөкө бар деген,
Олордын журты бу болбой» — деп,

Айыл-журтка кирип келди.
Мөңүн өргөөгө жууктап келди.
Мөңүн өргөөнүн көзүнөгинен
Ары көрзө, ай кеберлү,
Бери көрзө, күн кеберлү,
Алтын таназы жалтырап түшкөн,
Тогус шанкызы толголгон
Алтын-Саңар кыс бала
Эр-Самырды аяктап турат,
Эңделтпей туруп танып ийет.
Алтын-Саңар кыс бала
Мөңүн өргөөдөн чыга басты,
Акалар өргөөзүн көстөп ийди.
Айланайын Алтын-Саңар
Акалар айылына жедип келзе,
Тогус карындаш бир айылда
Көзөрлөп жаткан өмтирлер.
Тогус шанкызы толголып,
Эки жаагы кызарып,
Айдый жарык чырайлу
Алтын-Саңар айдып турат:
«Солун каан деп сонуркашпагар,
Бери келзе, адын откороор,
Айылга түшсе, өрө көдүреер.
Алтан кааннын агазы,
Жетен кааннын башчызы
Эр-Самыр деп баатыр киж
Эжигерге түжер» — деп,
Акаларын жакып турат.
Оны уккан акалары
Ончозы ачынып чыкты.
Алтын-Саңардын чачынан тудуп,
Айылдан чыгара чачып ийди.
«Буурзабаска буурзаба,
Килебеске килебе.
Опсыркап не турун,
Ойножың эмеш пе?» — деп,
Ат камчыла акалары
Алтын-Саңарды сого бердилер.
Тогус карындаш үйгө кирип,
Көзөрүн жууп, ойной бердилер.
Тондолгон тибиртти угала,
Тогус карындаштын бирүзи
Арткандарына айтты:
«Акыр, акыр, карындаштар,
Алтын-Саңар сыйыныбыс
Кандый баатыр келген дийт?
Айылдан чыгып көрбөс пө,

Айткан сөзүн укпас па?»
Тогус баатыр турала,
Тышкары чыгып келдилер.
Ат чакыга једип келген
Эр-Самырды көрдилер.
Тогус үйелү чакыга
Тогус карындаш базып келди,
Эр-Самырды электей берди:
«Бажыннын коокызы буркурап,
Баатыр болгон бүдүжинди! —

дешти.

Јаргак тонын калырап,
Јабага адын такылдап,
Кайдан келген Тас?» — дешти,
Карсылдада жаткырышты.
«Коокылу да мен болзом,
Бойымнын јеримде каан эдим.
Адым таакылу да болзо,
Алтан кааннын агазы эдим.
Адым јабага да болзо,
Тон сурап кийбеген эдим.
Слердий јаан улустап
Эрмек сураарга түшкен эдим» —

деди

«Кандый суракту јүргөн?» — деп,
Карындаштар айдышты.
«Алтын-Тана абакайымды
Бедреп јүргөн кижиге эдим,
Мынайда кандый кижиге өттү,
Солун табыш уктыгар ба?» — деди.
Тогус карындаш тееркежип,
Тоолонгончо жаткырышты.
Өрө туруп келгилейле,
Өчөп оны айдышты:
«Ээ, чаалта, бу сен
Эмегинин бедреп јүргөн бе?
Бу бүдүжинге табарым деп
Тегин ле јерге иженбе.
Канча ай кайра бу төмөн
Кара-Бөкө баатыр.
Көк буказына бир кадытты
Јаба тангып алала,
Сыртын сыйра согуп,
Арказын антара согуп,
Апарып јатканын көргөнис.
Айдарда ол кадыт
Абакайын болгон туручине.
Көк букага сүүртедип,

Бир үни тегериде
Бир үни јерде брааткан.
Кара-Бөкөнү бу бойын
Канайып јенерге браадын? — деп,
Карындаштар шоодо берди. —
Алтан кааннын агазы болзон,
Тогус үйелү чой токтогысты
Өрө көдүрип болорунг ба?» — дешти,
Өчөп оны электей бердилер.
Төрт карындаш келеле,
Ат нылбырын туттылар.
Беш карындаш чүрчө ле
Чой токтокко бардылар.
Эр-Самыр адынан түжүй,
Эрлерге удур базып келди.
Тогус карындаш бүктелип,
Токтокты көдүрип келеле,
Эр-Самырдын чике ле
Эки көзинин ортозына
Туда бербей канайтты.
Эр-Самыр баатырдын
Көргөн көзи јумулбады,
Баскан буды кыймыктабады,
Тогус үйелү чой токтоп
Тогус башка чачыла берди.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Ачынбас бойы ачынды,
Чугулданбас бойы чугулданды.
Тогус карындашка удур
Согужарга калып келди:
«Кулугур ийттер, мен слерди
Ойноп туру деп бодогом.
Чындап согуп туругар ба?
Чын согушты көрүгөр!» — дейле,
Тогус түнөй карындашла
Јаак бойдон тудужып,
Јарын бойдон тартыжып,
Согужып јүрө бербей кайтты.
Тогус кара-калтар ат
Ак-сары атка
Карайлап туруп калып келди,
Јалмажын јара тебиже берди.
Тогус карындаш ончозы
Эр-Самырды өлтүрөр деп,
Тогус јанынан курчап келди,
Тобрак-тоозын кайнай берди.
Анча турпан ак малды
Буттарыла булгадылар.

Анча јаткан албатыны
Кара балкашка тепсей бастылар.
Јаказы јок талайлар
Јарадынаг ашкылайт.
Јаан, јаан тайгалар
Јарылып, корум болгылайт.
Төнг јерлерде сас болот,
Сас јерлерде төнг болот.
Эр-Самыр баатырдын
Эди-каны изип келди,
Эштеп тудары көптөй берди.
Беш карындаш баатырдын
Бели-будын сый тепти,
Үйе-сөөгин омыра тепти,
Кабыргазын кайра тепти.
Колынаг тупкан төрт уулды
Ак айаска алып чыкты,
Көк айаска көдүрүп чыкты.
«Эрлик-бийге барзагар:
«Не мендештү келдигер?» — деп,
Эрлик-бий сураза,
Эр-Самырды шоодоло,
Эр-Самырдын колынаг
Божоп келдибис деп айдыгар.
Ойто јолыма јолукпагар» — дейле,
Көк тайганын көкси орто
Көдүрүп келеле, көмө сокты.
«Јакшы улус деп түжеле,
Јаман ийттерге кирдим» — деп,
Агын сууга јунунып,
Ак арчуулла арланды.
Ач мыкынын тайанып,
Ары-бери базып турат.
Ак-јаланга келеле,
Ак-сарызын откорды,
Тери-бурын соодып,
Теректин тозине отурды.
Амырап эмеш алала,
Ак-сары адына минди,
Алыс јерди көстөй берди.
Айым-јурттаг чыккалакта,
Ат-чакызынаг айрылгалакта,
Алды јанында кожон угулды,
Алтын-Сагар кыс көрүнди.
Јүс келинге көдөчиледип,
Јүс тажуур аракылу келет.
Ак кебисти колтуктаган,
Алтын столды тудунган,

Алып баатыр Эр-Самырды
Алтын-Сагар утжып келди,
Амыргыдый кожондоп келди:
«Алтан кааннын агазы,
Јетен кааннын башчызы
Эр-Самыр деп каан эдин,
Эткен ашты амзап ји,
Эжелген менин араким ич,
Ээзи јок мал калды,
Башчызы јок јон калды.
Оскө каан келеле,
Кемнинг малы бу десе,
Каруузын не деп айдатан?
Кемнинг јоны бу десе,
Кааны кем деп айдатан?»
Калашту бүткен Эр-Самыр
Ат тискинин кайра тартып,
Алтын-Сагар балага
Каруузын ойто айдып турды:
«Артып калган бу ак мал
Ак-сарынын үүри де.
Айландыра јаткан албаты
Эр-Самырдын јоны де.
Алтын-Сагар кыс бойың
Албаты-јонды башкарып јат,
Мен келгенче, сакып јат» — деди.
Јүс келиннинг кожоны
Јүрегине өдө берди.
Алтын-Сагар кыс бала
Алдынаг озо келеле,
Эр-Самырды колтуктап,
Адынаг јерге түжүрди.
Ак-сарыны агыдып,
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Ак кебиске отура түжүп,
Алтын столдон ажанып,
Албаты-јонло куучындажып турат:
«Алтын-Сагар кааныгар болды,
Айткан сөзин угуп жүрүгер» — деп,
Аштаган бойы ажанып турат,
Арынаг бойы амырап отурат.
Эрмектежил отурганча,
Эреен-тереен эзире берди,
Эрмек-сөзи көптөй берди.
Анча-мынча отурала,
Алтын-Сагарга айдып турды:
«Акыр, јенгелеринди көрөйин,
Айылына айылдап кирейин» — деди.

Тогус бөкөнүн эжигине једип,
Эжиктен кирерге јеткелекте,
Тогус эмеген ончозы
Тогус өргөдөн чыгып келди.
«Эмегинин таппай калала,
Эрлеристи өлтүрүп,
Эмди биске келдин бе?» — деп,
Чичке мистү кыгыракла,
Сегис мүүстү эдирекле
Чатылдада токтоктой берди.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Ачынбас бойы ачынып,
Тогус эмегенди тудала,
Баштарын тескери тарап,
Ат камчыла сабады.
«Эрлеригердин кийининен
Эчий барарга туругар ба?» — деп,
Элдин-жоннын алдына
Эреп-толгоп сабайла,
Эки башка агыдып ийди.
Бир ле күнде ондонып,
Билинип турза, Эр-Самыр
Жарым жылга отура калтыр,
Жай өткөнүн сеспей калтыр.
Алып бүткен Эр-Самыр
Ама-томо сыгырып ийди,
Ак-сарызы јелип келди.
Адын минген бойынча,
Ачылар-жабылардын оозын көстөп
Ай канатту куштан түргөн,
Адып ийген октон түргөн
Ары болуп уча берди.
Турган изи бар болды,
Барган изи јок болды.

* * *

Түнде болзо уйку јок,
Түште болзо амыр јок,
Түндү-түштү Эр-Самыр
Түргөн-түкей барып јадат.
Аба чөлдин түбиле
Ай канатту куштый өдөт.
Агып јаткан сууларды
Ажыра калып барып јадат.
Анча-мынча барып јатса,
Айлык јердин бажында
Агарган мөңкү туу турат,

Ак туманы бурлап јадат.
Алтын сүрлү ак-сары
Ак тайгага једип келди.
Ак тайгадан өдүп болбой,
Айланыжып тура берди.
Онойтконнын согында
Темир јаазын чыгарып,
Тенкейген тууны јара атты.
Тенгери жүзи бектеле берди,
Јердин үсти көрүнбөй барды.
Ак тайга жемирилип,
Ак-сарыга јол ачты.
Анан ары Эр-Самыр
Алыс јерди көстөй берди.
Ак тайганы өдүп келзе,
Айдары јок кеен өмтир.
Эдил күүктер эдип јадат,
Эмил агажы јайылган турат,
Јүзүн-јүүр куштары
Јүрек сыстаар кожон салат,
Шылырап аккан суулары
Мөңүн чилеп суржурап јадат.
Көк торкодый тенгери болзо,
Көс тайжылар ару болтыр.
Кебис ошкош јаландар јадат,
Кеен јараш алтай јадат.
«Кыжы-жайы билдирбес
Мындыј јараш Алтайга
Јаман эдү журтаган туру» — деп,
Эр-Самыр сананды,
Элес эдип жүрүп ийди.
Онон ары барып јатса,
Жылдык јердин учында
Бир кара туу турат.
Кара тайганы көстөп,
Капшагайлап јелип ийди,
Канатту куштый учуп ийди.
Анча-мынча барып јатса,
Алан кайкаар бир неме
Ого удур келип јатты.
Оны јазап көрүп турза,
Салам атту кичи эмтир,
Сан башка бүдүштү эмтир.
Бир кучак блөндү,
Эр-Самырга удур келди.
Эмеш жууктап келеле,
Эзендежип, јакшылашты.
Эр-Самырды кычырды:

«Айылыма менинг киреле,
Ажанып, амырап ал.
Ак јаланга адынгды
Агыдып, отодып ал» — деди.
Оны уккан Эр-Самыр
Оны јок каткырды.
Салам атту кижиге айтты:
«Алтыгы ороондо јуртаган
Аза јеекке браадала,
Айылынга мен не киретем,
Ажынды качан ичетем?»
Онойдо ол айдала,
Онон ары желе берди.
Анча-мынча браадала,
Ак-сарызы тура түшти.
Алтын сүрлү ат өрјине
Ачу-корон бышкырып ийди,
Эр-Самырга айдып турды:
«Айланайын Эр-Самыр,
Айылына онын кирип бар,
Аскан ажын ичип бар.
Ол кижиден кыйышпай,
Онын айылына бар» — деди.
Алагзып тура, Эр-Самыр
Адын ойто бура тартты.
Салам атту кижиге:
«Айылынга баштап бар» — деди.
Салам ады салбандап,
Өлөңдү бойы үрбендеп,
Ак-сарынын алдынан
Айылын көстөп јелип ийди.
Анча-мынча болголокто,
Јарым кайа јапашка
Јаба једип келдилер,
Алты үйелү комургай
Ат чакыга келдилер.
Јарым кайа јапашта
Јаман бүдүштү эмеген эмтир,
Јалбак сыртында бастыра
Сөөл өзүп калган болтыр.
Түжерже бир эмес,
Түшпеске бир эмес,
Эрегистелип турала,
Алты үйелү комургайга
Адын буулап ийеле,
Айылы-јуртына кирип келди.
От айагында отурган
Кижиге коркоор эмеген

Көжөгө кийинине кире берди,
Тын удабай, ойто чыкты.
Ойто чыгып келерде,
Ондоп болбос кайкал болды,
Кодурлу јаман эмеген
Коркушту јараш кыс болуп
Көжөгөдөн чыгып келди.
Ары көрзө, ай ошкош,
Бери көрзө, күн ошкош.
Абакай болуп отура берди,
Айылчы кижини ајыктай берди.
Јарым кайа јапаш эмди
Тенериге јетире тенкейип,
Ак өргөө болуп кубула берди.
Алты үйелү комургай
Алтын чакы боло берди.
Салам атту эр кижиге
Баатыр болуп кубулды.
Карсылдада каткырып,
Јалан болгон алаканын
Јайа тудуп эзендешти,
Јаман-јакшызын сурашты.
Қара кодурлу эмеген
Күмүш-Тана келин эмтир.
Салам атту баатыр уул
Эр-Самырдын јурчызы эмтир.
Эр-Самыр ла баатыр уул
Эрмектежип отура берди.
Алама-шикир аштан јип,
Алды-кийинин шүүже берди.
«Қара-Бөкө јеткерден
Қайран Алтын-Тананы
Айрып аларга браадым» — деп,
Агы-чегин Эр-Самыр
Айдып ого отурат,
Аракыдан ичип турат.
«Қара-Бөкө баатырдан
Қанайып айрып аларын?» — деп,
Баатыр уул кайкап турат. —
Қара-Бөкө баатырла
Қара јангыс эјем учун
Қанча жылга чыгара
Қайра баспай, жуулашкан эдим,
Оны јенип болбогон эдим.
Эмеш ле эрте келген болзон,
Эбин табар эдис» — деп,
Алтын-Эргек айдып турат,
Ачу-корон ыйлап отурат.

Эр-Самыр амырап,
Эки айга отура калды,
Ой өткөнүн сеспей калды.
Эки айдың кийининде
Эжикти ачып чыгып келди,
Ичкен аштан серий берди.
Ама-томо сыгырып ийди,
Ак-сарызы желип келди.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Жалаң болгон токумын
Жайа тудуп салып ийди.
Күлөр арташ ээрин ээртеп,
Күмүш үйгөн сугуп турды.
Күмүш-Тана эмегендү
Алтын-Эргек баатырла
Айрылышып алала,
Ары болуп жортколокто,
Алтын-Эргек айдып турды:
«Алыс жерге једип келсен,
Кара-Бөкөннүн журтында
Эр јанында болгожын,
Алтан кижі кериткен јадар,
Алтан ады кыйналып турар.
Эпши јанында болгожын,
Одус кижі кара јерде
Төрт санынан кериткен јадар.
Оны көрөлө, коркызан,
Ойто келбес болбойын» — деп.
Огурып, өксөп ыйлап ийет,
Ойто үйге кире берет.
Алып бүткен Эр-Самыр
Ак-сарызын камчылап ийди.
Ары болуп желип ийди.
Јаан, јаан тайгалар
Јайканыжа бердилер.
Терен, терен талайлар
Јарадынан аштылар.
Кара тайганын бажына
Казалада желип чыкты.
Кара көзүн қадай көрүп,
Канча алтайды ајыктап турза,
Аба чөлдүн ары учында
Агын кара талай эмтир.
Кара талай толкузы болзо,
Кайра агып чайбалат.
Онон ары көрүп турза,
Кара тайга колтугынан
Кара туман бурлап јадат.

Тенгеринин ак туманы,
Кара тайгага түжеле,
Бурлаган кара туманды
Жайа согуп жарыдып турст.
«Кандый-мындый тайга?» — деп,
Алаң кайкаган Эр-Самыр
Ак-сарыдан сурап турат.
Ады ого каруузын ајдат:
«Кара тайганын ээзи сени
Көрүп ийеле, өскөлөп јат»⁵.
Кара туманын божодып,
Јолынды бектеерге сананган,
Тенгеринин ак булуды
Тескери оны јайа согот,
Јолыбыс бистин јакшы болор,
Ончо белгелер болгожын
Бистин јаныста эмтир» — деп,
Ат эрјине айдып турат.
Онон ары Эр-Самыр
Ончо јерди ајыктап турза,
Айы-күни көрүнбес болды.
Көс једерден көрүп турза,
Кара тайганын эдепинде
Кара булутка курчаткан
Кара балкаш өргөө турды.
Эр јанында болгожын,
Алтан эрјине ат кыйнаткан,
Алтан аттын јанында
Алтан кижі кара јерде
Төрт санынан кериткен эмтир.
Эпши јанында болгожын,
Одус кижі кара јерде
Кере тартырып кериткен эмтир.
Ончозынын чырайы
Айдары јок үрелген,
Эргек сөбгинде эт јок,
Омыртка сөбги ойыларга јеткен,
Онтоп-сыктап јаткан эмтир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Кара туудан түжүп келди,
Кара өргөөни көстөй берди.
Анча-мынча болбой туруп,
Ат чакызына једип келди.
Ат чакыга Эр-Самыр
Ак-сарыны буулады,
Кара өргөөгө кирерге басты.
Кара өргөөнүн эжигинде
Калбас эдер неме јок.

Элес эдер тынду жок,
 Ээн кара жер болды.
 Эрлү бүткен Эр-Самыр
 Эжикти ача гартала,
 Кара өргөөгө кирип келди.
 Кара өргөөнүн ичинде
 Ак ширеенин үстүндө
 Кылганду камду төжөнгөн,
 Кара киштег жакы өткен
 Эрлик-бийдинг бир кызы
 Сары-Корон деп келин
 Сайрап жаткан болуптыр.
 Омок бүткен Эр-Самыр
 От айагына отура түшти.
 Оозун ачып, эрмектешти,
 Эзен-амырын сурашты.
 «Бу турган кара өргөөнүн
 Ээзи кижиге кем болгой не?
 Угы-төзи кем эди?» — деп,
 Учунан бери сурап отурды.
 Сары-Корон Эр-Самырга
 Сайыркап айдып отурат,
 Сабарыма ойноп турат.
 «Кара-калтар атка минген
 Кара-Бөккө деп баатырдын
 Айылы-журты болор» — деди.
 Алып бүткен Эр-Самыр
 Айыл ичин аяктап,
 Ары-бери көрдү.
 Элши жанында улаада
 Алтын-Тана эжи
 Жүк ле тирү жатканын көрди.
 Ачу-коронун бадырып болбой,
 Арай ла кыйгырып ийбеди.
 Алтын-Тана абакайын
 Төрт санынан керийле,
 Ийне көзинен күн көрдүрүп,
 Ийт айагынан аш ичирип,
 Айдары жок кыйнаган эмтир.
 «Кара-Бөккө кайда?» — деп,
 Эр-Самыр сурап турды.
 «Каан кижинин керегин
 Кайдан оны көрөйүн» — деп,
 Сары-Корон айдып турды.
 Эр-Самыр алып-күлүк:
 «Э-э» — деп, каруузын берет,
 Эт-жүреги кайнап турат.
 «Улаада жаткан не кижиге?» — деп,

Сабарыла уулап, сураарда:
«Байла, слердин үйигер» — деп,
Байагы келиң айдып турды.
«Онызын кайдан билдин?» — деп,
Ойто кайра сураарда:
«Эрмегеерди угала,
Эмегенеер деп таныдым» —
Сары-Корон келин айтты.
«Кинчеги жок кижини
Кижендеп не кыйнадың?
Топ санаалу кижини
Төрт санынан не керидин?
Күн жарыктын кижизи
Кандый жаман эткен?» — деп
Казырланып сураарда:
«Эр кижини кыйнаган,
Эмеген кижини нени эдер?
Баатыр кижини буулаган,
Уй кижини нени эдер?» — деп,
Сары-Корон айдып турды.
«Кыйында жүрген кижиге
Ичин канай ачыбаган?
Жүрүми кату кижиге
Жүрегин канай сыстабаган?» — деп,
Эр-Самыр баатырдын
Эрмек-сөзи кату болды,
Эрликтин кызын шылай берди.
«Эрин үйде жок тушта
Чечип оны не салбас?
Кара-Бөкө жок тушта
Кайнапкан курсак не бербес?» —
деп,

Кату-казыр сурап турды,
Каруузын ойто сакып турды.
«Кара-Бөкө буулаган,
Буудан эрим танып жат» — деп,
Сары-Корон айдып турды.
Алтын-Тана абакай
Агаш чылап кугарган,
Алтын чылап саргарган,
Өлөр ойине жууктай бертир,
Оро көрбөй жаткан эмитир.
Алып бүткөн Эр-Самыр
Аж ширеени антара тепти,
Сары-Коронды тудала,
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчызыла
Сын-арказын сыйра согуп,

Жалмаш эдин јара согуп,
Куу сөөги көрүнгенче согуп,
Эки торсугын ойоло,
Эрлик-бийдин чакызына
Тескери эмди илип салды.
Ичи-карды чубалып та турза,
Эрлик-бийдин кызы олбой.
Эки көзүн көргөнчө болды.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Кускун чылап кууктап ийди,
Сагыскан болуп шайрап ийди.
Кускун, сагыскан учуп келди,
Куу сөөкти чокый берди.
Эр-Самыр үйге кирип,
Эмегенин чечип ийди,
Эрке кару сөс айдат.
Улааны буза тепти,
Укаалу јакшы сөс айдат.
Алтын-Тана абакайы
Ачу, ачу ыйлап турат.
«Алтайга јан» — деп, јайнап турат.
«Олзө дө, мен өлөйин,
Барза да, мен барайын.
Бери тегин не келдин?
Өлөр онын тыны јок,
Өзөр онын јажы јок.
Уйези јок баатыр» — деп,
Уйи калактап ыйлап турат.
«Барганда, канай барат? — деп,
Келгенде, канай келет?» — деп,
Эр-Самыр сурап турды.
«Ары болуп барганда,
Турган изи бар болот,
Барган изи јок болот,
Кайра јанып келгенде,
Кара талайды өрө келет,
Канатту куштый учуп келет» — деп,
Каруузына Алтын-Тана
Эр-Самырга айдып турды.
Ак ширееге чыгала,
Алып-күлүк Эр-Самыр
Амыранып јада берди.
Алтын-Тана абакайы
Алтын столды тургузып,
Алама-шикир аш салды,
Аракы-чегенди тургузып берди.
Ажанып, амырап алала,
Алып ла бойы Эр-Самыр

Ак-сары адына минди.
Кара-Бөкөнни истежип,
Кара талайды төмөн барды.
Кара талайдын учында
Каргаа учуп учына јетпес
Кара кумакту чөл јадат,
Кускун учуп учына јетпес
Кулузыны јок чөл јадат.
Онон ары барып јатса,
Куба чөлдин түбинде
Таш көжөгө көрүнди.
Анча-мынча болбоды,
Алтын сүрлү ак-сары
Таш көжөгөгө једип келди.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эрјине адын токтодып,
Јаланг болгон токумын
Јаланг јерге јайып ийди,
Јадып бойы уйуктай берди.
Анча-мынча болбоды,
Ак тайганын бажында
Ак туман кайнап чыкты,
Ай карангуй түже берди.
Кара јер силкине берди,
Канча туулар селендей берди.
Јети туунын ары јанында,
Јети суунын ол јанында
Јеек бүткен Кара-Бөкө
Једип келетпей канайтты.
Эки јарды кайацый,
Эки көзи казандый,
Алдыгы эрди јер јалмаган,
Үстүги эрди тегери јалмаган,
Албаты-јонды олјолоп алган,
Ак-малын айдап алган,
Кийининен ары камчылап,
Канын төгүп келип јатты.
Көп калыкты калактадып,
Көзүн ойып, айдаган эмтир.
Јеек бүткен Кара-Бөкө
Јери-јуртын көстөгөн эмтир.
Калтар ады киштеген,
Казыр бойы каткырган,
Казаладып келип јадат,
Кара туунын үстүне чыгат.
Айылы-јуртын ајыктап,
Амыр јатканын көрди.
Ак-малын тоолоды,

Ак малы энчү болды.
Кара-калтар ады болзо
Катап, катап бүдүриле берди.
Кара-Бөкө адын эмди
Камчыбыла сого берди.
«Ыралабасты ыралап,
Ылтам жортпой, жыгылба — дийт.
Сезинбести сезинип,
Сек болуп жыгылба» — дийт.
Кара-Бөкө көрүп турза,
Кара тайганы төмөн
Жаан истү ат түжүптүр,
Өргөөзине токтойло,
Өзөкти төмөн жүре бертүр.
Катап жазап көрөр болзо,
Алган үйин тышкары
Ат чакыга илип салтыр.
Сары-Корон үйин болзо
Сагыскандар челдеп жатты.
Кугарышкан сөөктөрүн
Кускундар өмди чоккуп жатты.
Оны көргөн Кара-Бөкө
Айдары жок ачынды,
Адын согуп, мегдеди.
Ат куйругына буулап
Сокор-каанның көзүн ойды.
Каанды ийде салала,
Кара-Бөкө арбанды:
«Бу көрмөстүң калагына
Кулагым неме укпас болды» — деп,
Калтар адын камчылап,
Казаладып жүрүп ийди.
Алтан көстү турнабайын алып,
Алтай үстин аяктай берди,
Жердин үстин шиндей берди.
Кускун учуп учына жетпес
Куба чөлдин түбинде,
Сагыскан учуп учына жетпес.
Сары чөлдин түбинде.
Таш көжөгө алдында
Ак-сары ат жүрөт,
Алып кичи уйуктап жатат.
Оны көргөн Кара-Бөкө
Айдары жок чочый берди,
Ак-сарыны шиндейле,
Эр-Самырды танып ийди.
Кара-Бөкө баатыр
Калтар адын камчылап,

Эр-Самырга жедерге
Эзин-куйундый шуулай берди,
Элбек туулар ситкине берди.
Анча-мынча болбой туруп,
Аба чөлдин учына жетти,
Ачу-корон кыйгырып ийди:
«Айылы-журтымды оодоло,
Алган жангыс үйүмди
Ат чакыга буулайла,
Амырап мында жадын ба?
Адыжарга тур — деди.
Чабыжарга кел!» — деди.
Канду кара үлдүзүн
Ушта тарткан бойынча
Уйуктап жаткан баатырды
Ат үстүнөн чаап ийди.
Кара болог үлдүзү
Канча жерден сына берди.
Табылгы сапту камчызыла
Талайып оны согуп ийди.
Же уйуктап калган Эр-Самыр
Жерден өрө турбас болды,
Жен жастанып уйуктап жатты.
Мыны көргөн Кара-Бөкө
Ай карагай ок-саадагын
Жарын бойдон ушта тартты.
Жарындары бириккенче
Жазын кайра тартып алды.
Ай карагай ок-саадагы
Арказына онын тийеле,
Ташка тийгендий тайкылды,
Мыска тийгендий мыйрымды.
Арга жокто Кара-Бөкө
Адынан түжүп, базып келди.
Эр-Самырга коштой жадып,
Эбин бедреп шүүне берди.
Коштой жаткан кижини сезип,
Козырыктап жаткан Эр-Самыр
Ары-бери аңданып,
Эстеп ийеле, керилди.
Жүзи-бажын уужанып,
Ойгонып, өрө туруп келди.
Кара-Бөкө саматап туруп,
Эр-Самырды кийининен тутты.
Мыны көргөн Эр-Самыр
Кайа көрүп, айдып турды:
«Акыр, акыр, Кара-Бөкө,
Алып бүткөн эр болзон,

Актү күчинге тудужып,
Алдымнан келип тут» — деди.
Уйады канган Кара-Бөкө
Удура базып келбей кайтты.
Эки баатыр кабыжа берди,
Эне Алтай силкине берди.
Жака бойдон тудужып,
Жарын бойдон кабышты.
Алтам жерден адыжып.
Алмас үлдүлө чабышты.
Эки алыптын басканынан
Элбек чөлдөр күйүп жадат,
Жаан, жаан тайгалардын
Сай-корумы күркүрөп жадат.
Терен, терен талайлар
Тенериге жетире чайбалат.
Кара-Бөкө баатырдын
Жедип тудары астай берди,
Жер тайанары көптөй берди.
Тамчылаган тери болзо
Талай кептү ага берди.
«Жоо-калагы» көптөй берди,
Жодолору тырлажа берди.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Кара-Бөкө баатырды
Кажык бойдон тудала,
Ак айаска алып чыкты,
Көк айаска кодүрип чыкты.
Уч темденип кодүреле,
Уч тайгага арта сокты,
Уйе-сөөги оодыла берди.
Же Кара-Бөкө баатырдын
Кызарып каны акпас болды.
Кыйылып тыны үзүлбес болды.
Калактаган калагы
Кайа-ташка торгулып турат,
Канайып та өлтүрзе,
Кара тыны үзүлбес болды.
Эрик жокто Эр-Самыр
Кара-Бөкө баатырдын
Омыртказын ойып,
Уйелерин үйгей берди.
Же Кара-Бөкө өлбөс болды,
Калактап-сыктап жадар болды.
Эң учында Эр-Самыр
Кара-Бөкө баатырдын
Кардын жара кезип ийди,
Каны-жини ага берди.

Кара-Бөкө эмгектеп,
Эр-Самырга айдып турды:
«Кара-Бөкөни жендин бе деп,
Калык-жондор сенег сураар.
Онын учун ичеемди
Кур эдинип курчанып ал.
Кардымды менин бөрүк эдип
Кара бажыга кийип ал» — деди.
Мыны уккан Эр-Самыр
Кара-Бөкөнинг ичезин алып,
Кара төңөшкө ороп ийди,
Кара төңөш күйе берди.
Кардын суура тартала,
Жалбак ташка таштаарда,
Таш кайылып, жоголо берди.
Эр-Самыр баатыр киж
Кара-Бөкөнинг ичинен
Сокор-кааннын көстөрүн алып,
Ак арчуулга ороп алды.
Онон ары Кара-Бөкөнинг
Омыртка сөөгин омырып,
Уйе сөөгин үзе кести.
Кара-Бөкө чыдашпай,
Калактап-сыктап, ого айдат:
«Таманымда кескиш бар,
Табыланбай, ал — деди.
Тын бойымды кыйнабай,
Тынымды капшай кый» — деди.
Оны уккан Эр-Самыр
Кара-Бөкөнинг таманынан
Кара болот кескишти алып,
Кара канын төгө берди,
Канча сөөгин омыра кести,
Кара-Бөкө өлө берди.
Анча-мынча болголокто,
Алыс жерге айдадып келген
Сокор-каан жедип келди,
Эр-Самырдан сурап турды:
«Кара жаман санаалу
Кара-Бөкө жеек тагма
Базылды ба, жок по?» — дийт,
Көрүп болбой ыйлап турат.
Кара-Бөкөнинг сөөгине
Какырып бойы түкүрип турат.
Оны көргөн Эр-Самыр
Сокор-кааннын сөстөрүн
Ойто ордына кондырып ийди.
Сокор-кааннын көстөри

Озогызынан он артык,
Эскидегизинен эки артык болуп,
Эбире алтайды көрө берди,
Канча алтайды карай берди.
Эр-Самырга келеле,
Энгилеп, каан бажырып турат.
Айдары жок сүүнип,
Алып уулга айдып турат:
«Эки көзимди эмдеген учун
Элимди кулдан айрыган учуң,
Эжигинге кул болойын.
Жажына сени алкаарым,
Жастык төжөп жүрөрим» — дийт.
Эрлү бүткөн Эр-Самыр
Эрмек-сөзүн угуп турат,
Эрке үнденип айдып турат:
«Жажына жастык меге төжөөргө
Жаш бала эмес эдим.
Албаты-жонун ойто баштап,
Ак-малынды ойто айдап,
Алтайына жан — деди,
Амыр, жакшы журта» — деди.
Оны уккан баатыр кижини
Ак-конурын минеле,
Албаты-жонун баштап алып,
Ак-малын айдап алып,
Алыптарың ээчидип,
Айлу-күндү алтайына
Алыс жерден чубажа берди,
Айылын-журтын көстөй берди.
Калапту бүткөн Эр-Самыр
Кара-Бөккө журтына келзе,
Алтын-Тана абакайы
Тогус шанкызы толголып,
Ай таназы жалтырап,
Озогызынан он артык,
Эскидегизинен эки артык
Эр-Самырга удур келди,
Эржине аттын чылбырын алды.
Кыйында турган алтан атты
Кыйыннан айрып, агыткан эмтир.
Күлүдип салган алтан каанның
Күлүзүн чечип, божоткон эмтир.
Эпши жанында одус кижини
Ээчий-деечий жайымдап,
Эне Алтайына божоткон эмтир.
Жерлү кижини жерине жанып,
Айылду кижини айылына жанып,

Алыс жерден баргылап жадат,
Кара-Бөккөнү каргап тургулайт.
Кыймырашкан кара албаты
Кара-Бөккөнүн өргөөзинен
Тоноткон жөбөзүн ойто алгылайт.
Кара-Бөккө жектин
Кара өргөөзү өөн калды.
Ак-сары атка минген
Эр-Самыр жортуп келди.
Карагайдый ок-саадагын
Каптыргазынан алала,
Кара-Бөккөнүн өргөөзүн
Кабортондон жара атты,
Кара жерге көмө басты.
Анча-мынча болбоды,
Алтын-Эргек журчызы
Күмүш-Тана үйиле
Мында жедип келген турды.
Эр-Самырды көрөлө,
Экилези ыйлай берди.
Айга-күнгө бажырып,
Аттарынан түшкүлөди.
Алтын-Эргек баатыр уул
Эжесин көрүп, сүүне берди:
«Кара-Бөккө баатырды
Канайып слер жентенеер?
Кайран эжемди, Алтын-Тананы,
Кара-Бөккөдөн айрырга
Канча жылга жуулажып,
Кара каным төгүлгөн эди,
Оны женип болбогом» — деп,
Алтын-Эргек айдып турат,
Айдары жок сүүнип отурат.
Ай билдирлү тажуурды
Арчымагынан алала,
Алып баатыр Эр-Самырды
Аракы-чегенле күндүлөп турат,
Алкышту сөзүн айдып турат.
Амырап, жыргап алала,
Аттарына озор мингилеп,
Айлу-күндү Алтайын көстөп,
Алыс жерден атандылар.
Анча-мынча болбой туруп,
Ачылар-жабылардын оозынан
Ак-жарыкка чыгып келдилер,
Алтай жерин көрүп ийдилер.
Онон ары Эр-Самыр
Алтын-Тана абакайыла

Түрген-түкей желгилеп,
Түн киргенин сескилебейт,
Түш келгенин билгилебейт.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Эргегиле шоорлоп,
Эриниле кожондоп,
Кату, кату жолдорды
Каткыбыла өдүп жадат,
Коомой, коомой жолдорды
Кожонбыла өдүп жадат.
Балалу андар балазын таштап,
Баатыр уулды ээчий берди.
Уйалу куштар уйазын таштап,
Эр-Самырды ээчий учты.
Алып-бөккө Эр-Самыр
Алтын-Тана абакайыла
Ат үстүнөн ойногылап,
Алтай жериле желгилейт.
Кол бажыңан ойногылап,
Кожондожып брааткылайт.
Алтын-Тана каткырза,
Ай сүүнип каткырат.
Күлүк баатыр каткырза,
Күн сүүнип каткырат.
Бийик, бийик тайгалар
Бийележип арткылайт.
Терен, терен талайлар
Кожондожып арткылайт.
Анча-мынча болбоды,
Ай ажарга жетпеди,
Алтын-Тана ла Эр-Самыр
Алтын-Саңар баланын
Алтайына једип келди.
Алтын-Саңар каан бала
Албаты-жонын жуунадып,
Алыптар жолын кетежип,
Эр-Самырды сакыган эмтир.
Торкодон эткен јөөжөзин
Тогузон төөгө коштоптыр.
Алудан эткен јөөжөзин
Алтан төөгө коштоптыр.
Јүс ирикти кайнадып алган,
Јүс тажуурды тудунып,
Эр-Самырға удур келди.
Коо кожонду келиндер
Колтуктап оны түжүрөт.
Алып бүткен күлүктер
Ак ширдекке отургузат.

Атту-чуулу Эр-Самыр
Арыган бойы амырап,
Аштаган бойы ажанып,
Ай өткөнчө јыргады.
Арт-учында Эр-Самыр
Алтын-Саңар кыс балага:
«Адыгды түрген мин—деди,
Атанар өйис јеткен» — деди.
Алтын-Саңар кыс бала
Ак-борозына минип ийди,
Албаты-жонын ээчидип,
Онон ары жүрүп ийди.
Уч эрјине сыны түңгей,
Уч кижинин јыргалы түңгей,
Түн киргенче жарыжып,
Түргендеп барып јаткылайт.
Түш келгенче жарыжып,
Јергележип брааткылайт.
Анча-мынча болбоды,
Ай ажарга јетпеди,
Алтын-Топчы јерине
Једип келген јүрдилер.
Алтын-Топчы каан бала
Албаты-жонын башкарып,
Ак-малын жуунадып,
Эр-Самырдын јерине
Качан ок аткарып ийеле,
Эр-Самырды бойы сакып,
Јол бажында турбай кайтты.
Айылчылардын јолына
Алтан казан кайнаткан,
Аракы, чегенди жуунадып,
Алтын столды тургускан,
Сакып отурбай канайтты.
Бого келген Эр-Самыр
Ак-сары адын эмди
Ак јаланга агыдып ийди.
Алтын-Тана абакайыла,
Алтын-Саңар каан кысла
Алтын столго отургылап,
Аштаган бойлоры ажандылар,
Арыган бойлоры амырадылар.
Аракы, чеген тажуурдан
Агын суудый агып јадат.
Алама-шикир аш-курсак
Арысканду туудый јадат.
Онойдо јыргап турганча
Он конокко јууктай берди.

Айланып келген Эр-Самыр:
«Атанар ойис келген» — деди.
Алтын-Топчы каан бала
Алтын-Саңар балала,
Алтын-Тана абакайла
Антыгарлу үүрелер болуп,
Аттарына мингилеп,
Алтайын көстөп брааткылайт.
Желгир, желгир аттары
Жергележип брааткылайт.
Жал-куйругу жайылып,
Жарышкылап брааткылайт.
Кокурлашкан көөркийлер
Комус согуп клееткилейт.
Тогузон күнге чыгара
Топшуур согуп клееткилейт.
Анча-мынча баргылап жатса,
Айдын-күннинг чыгыжында
Арысканду тайга турат,
Армакчыдый узун талай агат.
Оны көргөн Эр-Самыр
Айдары жок сүүне берди.
«Алтайыма жеттим» — деп,
Айга-күнге бажырат.
Ада-энезин эзедип,
Алкап, мендеп келедет.
Жон жаказына киреле,
Жон жүрүмин көрүп браадат.
Малы-кужын аяктап,
Амыр турганын көрөт.
Каанның жанып клееткенин
Калык-жоны билеле,
Канча бар алыптарын,
Канча бар күлүктөрүн
Жол жакалай тургусты.
Карган-тижен, бала-барка,
Канчын ииттер ончозы
Калапту бүткөн каан кижини,
Эрлү бүткөн Эр-Самырды
Эки жанынан курчап келди,
Эрмектежип тура берди.
«Жоныбыска жуу кирбей,
Малыбыска ууры тийбей,
Амыр, жакшы журтаганыс,
Алтайыңа жанарың деп,
Алтан жылга сакыдыс» — дежиң,
Албаты-жон айдып турат,
Адынан оны түжүрүп турат.

«Кайран көөркий Эр-Самырдың
Кайра жанганын көрөтөн турус,
Эржинелү ак-сарының
Эбирип келгенин көрөтөн турус» —

деп,

Карган-тижендер ыйлажып турат,
Калапту уулды алкап турат.
Албаты-жонды эчидип,
Алып бүткөн Эр-Самыр
Ак өргөөнүн эжигине келди.
Ак өргөөни албаты-жон
Озогызынан он артык жазап,
Эр келерин сакыган эмтир,
Эскидегизинен эки артык жазап,
Этти-жууны туураган эмтир.
Алтын-Тана абакайын
Ак ширееге отургустылар.
Ончо улус жууларда,
Ойын-жыргал баштала берди,
Канча күнге чыгара
Кара албаты жыргай берди.
Кара ла жангыс Катан-Мерген
Бу жыргалда жок болды.
Оны көргөн Эр-Самыр
Отуруп, жыргап болбой барды.
Жал жүреги сыстай берди,
Жадып болбой, кыйнала берди.
«Кайда барган кижини — деп,
Кайдан оны угатан? — деп,
Суруузы онын кайда — деп,
Изин кайдан табатан?» — деп,
Эр-Самыр санааркап,
Эрикчелдү айдып турат.
«Өлгөн кижини бир ле өлгөн,
Барган кижини бир ле барган,
Оны кайдан табатан?» — деп,
Албаты-жон айдып турат.
Ак тайганын эдегине
Айга-күнге чагылып турар
Эки түңей ак өргөөни
Албаты-жон тудуп ийди.
Алтын-Саңар каан бала ла
Алтын-Топчы баланы
Эки өргөөгө экелип салды.
«Эптү-жөптү журтагар» — дешти.
Анайып ла турганча,
Арка жердег ый угулды.
Албаты-жон кайкажып,

Ары-бери көрүп турза,
Эр-Самырдын адазы
Ак-Бөкө баатыр
Эчей-Бучай эмегениле
Эжү келип жаттылар.
Элден сурап турдылар:
«Эр-Самыр деп уулыбыс
Эрлик-бийдинг жеринен
Эзен жанып келген деп
Эрмек болгон, чын ба?—дежет.
Алтын-Таана келдибисти
Айрып келгени чын ба?» — деп
Албаты-жонног суруулап,
Ак-Бөкө лө Эчей-Бучай
Ак өргөөни көстөгиледи,
Аттарынан түшкүледи.
Эрлү бүткен Эр-Самыр
Энезин ле адазын
Эжиктен удура уткып келди,
Экилезин кучактай тутты.
Жалаң болгон алакандарын
Жайа тудуп эзендежет.
«Эзен-амыр келдим» — деп,
Эзендежил эрмектежет.
Онон ары элге-жонго,
Ончо улуска жар эттилер:
«Тогус күнге чыгара
Жыргал болор!» — дештилер.
Тайгага түнөй эт туурап,
Талайга түнөй аракы астылар.
Карыкчылду айдыжып,
Карап, ыйлажып отурат.
Тогус күннинг бажында
Той-жыргалы божой берди,
Албаты-жоны таркай берди.
Эр-Самырдын санаазынан
Катан-Мерген чыкпас болды.
Эбиреде сананып та турза,
Эбин таппай, шыралап турды.
Канча күнге карыгып,
Кайнаткан курсак ичпес болды.
Ай ашканча кунутып,
Аскаң курсак ичпес болды.
Арт-учында Эр-Самыр
Ак өргөөдөн чыгып келди,
Ама-томо сыгырып ийди.
Ак-сары ат эржине
Арканы төмөн желип келди,

Ат чакызына токтой түшти.
Күмүш сүрлү үйгенин,
Күлөр ээрин алып чыкты.
Жалаң болгон токумын
Жайа тудуп, адына салды,
Тогузон тогус колонгын
Толгой тартып келбей кайтты.
Көб куйагын кийинип,
Көрнөө жепселди артынды.
Күлөр үзени чөйө тееп,
Ак-сары адына минди.
Албаты-жоныла айрылыжып,
Ат үстүнөн айдып турды:
«Амыр жүрзөм, бир жылдан,
Эзен жүрзөм, эки жылдан
Эбирип ойто келерим» — дейле,
Айдын-күннинг чыгыдын көстөп,
Алтайдын үстин керий берди.
«Тату эмчекти кожо эмгенис,
Тар карына кожо жатканыс,
Өлгөн болзон, сөөгин тудайын,
Өскөн болзон, сөзиг угайын» — деп,
Кан Алтайды эбире жортуп,
Канча-канча тайгалар ажып,
Кара ла жаңыс карындажын
Катан-Мергенди бедреп жүрди.
Канча-канча талайлар кечти.
Алтай үстин алты айланды,
Жердин үстин жети эбирди.
Тогузон көстү турнабайын
Тонынан чыгара тартала,
Алтай үстин аяктап турза,
Аба чөлдин түбинде
Андап жүргөн кижиге клеетти.
Ак-сарыны бура согуп,
Аба чөлдин түбинде
Андап жүргөн кижиге
Эр-Самыр жедижип,
Эрмек сурап, жакшылашты,
Эзен-амыр угушты.
Андап жүргөн кижиге болзо,
Алып бүткен эр эмтир,
Аңды-кушты көп адып,
Айылын көстөп брааткан эмтир.
«Ады-жолыгар не кижиге,
Айылыгар кайда болотон?
Солун кижиге жүргенин
Көрбөдөөр бөр?» — деп сурады.

Анчы кижн сананып:
«Акыр, туштаган эдим — деп айтты.
Онон бери эки жыл
Одо берген болгодей.
Жаактуга айттырбас,
Жарындуга туттырбас,
Эрлерден артык бүткен
Эр-Самыр деп акамды
Бедреп жүрүм деп айткан.
Онон ары билбезим,
Кайда барпанын көрбөдим» — деп,
Анчы кижн айдала,
Адын бурып, жорто берди,
Артык эрмек айтпады.
Онон ары Эр-Самыр
Түндү-түштү барып жадат,
Туштаган кижиден суруулап жүрет.
Анча-мынча барып жатса,
Албаты журтаган журт көрүнөт.
Журт жаказына жеде келип,
Жуугында айылга кирип келзе,
Карыыр жажы жеде берген,
Катан сооги када берген
Карган өбөгөн отурды.
Эр-Самыр баатыр кижн
От айагына отура түжүп,
Жамыркабай, жакшылашты,
Жаман-жакшызын сурашты.
«Солун кижн бу жерле
Жүргенин көрдөөр бө, өрөкөн?
Жүрген болзо, сонуркап,
Ады-жолын уктаар ба?» — деп,
Эр-Самыр сурап турат.
Эңчейген карган каруузын айдат:
«Бу ла жуукта бу жерде
Кара-калтар атка минген,
Катан-Мерген деп кижн
Калык-жонго келеле:
«Алтан кааннын агазы,
Жетен кааннын артыгы,
Ак-сары атка минген,
Эр жакшызы Эр-Самыр
Каан кижини көрдөөр бө?» — деп,
Ол кижн сураган дежет.
Улус неме билбесте,
Катан-Мерген санааркап:
«Эне Алтайды эбирип,
Эш ле неме укпадым.

Эмди жангыс ла жер алдында
Эрлик-бийге барадым» — деп,
Элге-жонго айткан дежет.
Ады болзо, арыктап,
Ат кеберинен чыккан дежет,
Бойы болзо кугарып,
Эр кеберинен чыккан дежет.
Көргөн-укканым ол эди» — деп,
Карган өбөгөн эрмектенди.
Оны уккан Эр-Самыр
Отурган жеринен туруп чыкты,
Токунап болбой, чыга конды.
Ак-сары адына минип,
Ары болуп желе берди,
Атқан октый уча берди.
Жер-тамынын оозын көстөп,
Желижин түргендетти.
Алыс жерге жедерге
Ак-сарыны камчылады.
Анча-мынча болбой туруп,
Жер-тамыга чурап ийди.
Ай карагуй боло берди,
Аайланар арга жок болды.
Көк тегери жоголо берди,
Көрөр арга жок болды.
Түни-түжи билдирбес,
Түн карагуй жер болды.
Эр-Самыр карманынан
Эки сырганы алала,
Ак-сарынын кулагына
Тангып ла ийерде,
Айдын-күннин жарыгындый,
Алтын жаркын чагыла берди,
Аттын жолын жарыдып ийди.
Онон ары Эр-Самыр
Катан-Мергеннин изин истеп,
Эрлик-бийдин жерине
Жедип келгени билдирди.
Эрлик-бийдин баштапкы
Эдип салган буудагына
Жетен жети үйелү
Жердий кара төгөштөргө
Жедип келген ол эмтир.
Жети кара төгөштин
Жаманы тудуп келгенде,
Жаан шуурган түжүрүп,
Эрлик-бийдин жерине
Божотпойтон ол эмтир.

Јети төгөшкө жеделе,
Эр-Самыр көрүп турза,
Катан-Мерген төгөштөргө
Ак жалама буулаптыр,
Ак сүт чачып, алкаптыр.
Јети төгөш жол берип,
Оны божодып ийген эмтир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Ак-сары адынан түжүп,
Јети кара төгөшкө
Ак жалама буулайла,
Ак сүттен чачып ийди,
Алкап ийеле, өдө берди.
Катан-Мерген карындажынын
Кадып калган изин истеп,
Онон ары жүрүп ийди.
Анча-мынча баргалакта,
Кутук кара суу агат,
Кумак-сайы суржурап жадат.
Кутук кара суу болзо,
Эрлик-бийдин экинчи
Буудагы болгон эмтир.
Јаманы тутса, жарадынан ажып,
Јалжыркай, житкек сас болот.
Јакшызы тутса, кечиретен эмтир.
Катан-Мерген кечерден озо
Ак жалама буулаптыр,
Ак сүт чачып, алкаптыр,
Кутук кара сууну ичиптир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Ак-сары адынан түжүп,
Ак жаламаны буулап ийди,
Ак сүт чачып, алкай берди.
Кутук кара сууга мүргүп,
Амыр-энчү өдө берди.
Онон ары барып жатса,
Алтын туунун эдегинде
Албаты-жон жыргап жадат,
Аайлап болбос табыш чыпат.
Айлу-күндү жерден келген
Албаты ойноп жаткан эмтир.
Күндү жерде нени эткен,
Оны эдип жаткан эмтир.
Кожончылар кожондоп,
Комусчылар комустап,
Бийечилер бийелеп,
Кайчылар кайлап жадат.
Катан-Мерген карындажы

Ол улусты аыктап,
Туруп, туруп алала,
Онон ары барган эмтир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Ойноп жаткан улусты
Ончозын көрүп алала,
Катан-Мергеннинг изиле
Онон ары жүре берди.
Анча-мынча жортуп браатса,
Јарады жок суу агат,
Кылдан эткен күр жадат.
Кылдан эткен кечүнинг
Јаманы тудуп келгенде,
Јагыс чарак кыл болуп
Јада беретен ол эмтир.
Јакшызы тудуп келгенде,
Јалбак, јакшы күр болуп,
Јаратка јетире жадатан эмтир.
Катан-Мерген өдөрдө,
Ак жалама буулаптыр,
Ак сүт чачып, алкаптыр.
Оны көргөн Эр-Самыр
Ак-сары адынан түжүп,
Ак жаламаны буулап ийди,
Ак сүт чачып, алкай берди.
Кыл кечү жаан удабай
Јалбак кечү боло берди,
Ол жаратка түртүле берди.
Алан кайкап, Эр-Самыр
Адына минген бойынча
Кечире желе бербей кайтты.
Онон ары барып жатса,
Эрлик-бийдин ээлеген,
Јурты турган јер эмтир.
Эрлик-бийдин эжигинде
Эскир-сескир эки тайгыл
Эбире көрүп јаткылайт.
Эпши јанында жаткан ийт
Алты көстү ийт эмтир.
Эр јанында жаткан ийт
Сегис көстү ийт эмтир.
Анча-мынча болбой туруп,
Ак-сары ат эрјине
Эрлик-бийдин эжигине
Једип келбей канайтты.
Ак-сарызын кайра тартып,
Ачу-корон кыйгы салды
«Ат өлтүрүп амтажыган,

Эр өлтүрүп эремжиген,
Эдү бүткөн Эрлик-бий,
Эжиктен бери чык!»—деди.
Оргөбөзүнөн чыкпай жадып,
Очөжип, Эрлик кыйгырды:
«Мен кыймыктап чыкканчам.
Сеге кирерге жеңил болор.
Керектү жүргөн эр болзоң,
Керегинди капшай айт.
Кереги жок жүргөн болзоң,
Кедери ары жүр!» — деди.
Оны уккан Эр-Самыр
Эжиктен бойы кирип келди.
Эзендежерге Эрлик-бий
Эки колын удура сунды.
Эрлик-бийге Эр-Самыр
Эзендежерге колын бербеди.
«Катан-Мерген карындажымды
Таппай калган кижиге эдим.
Оны бедреп келген өдөм,
Ондый кижиге көрдөөр бө?» — деп,
Эрлик-бийден сурап турды.
Эрин сагалы эмчек ашкан,
Жаак сагалы жардын ашкан,
Эки көзү тегистий
Эрлик-бий айдып турды:
«Ондый ла эрмек укпадым,
Ондый кижиге көрбөдүм» — деди.
Оны уккан Эр-Самыр
Оны жок ачынып чыкты.
Тенери чилеп күркүрөп,
Темир чилеп шыгырап,
Эрлик-бийдин үстүнө барды,
Эк сагалын жула тартты.
Тогус чардын терезинен
Толгоп эткен камчызыла
Толо эдин торсодо сокты,
Сын арказын сыйра сокты.
Төрт казыкты жерге кадап,
Төрт санынан буулап ийди.
Кара кайыш камчызыла
Эрлик-бийди сабай берди.
Эрлик-бийдин бир үни
Үстүгү ороонго торгулды,
Айры-тейри кыйгызы
Алтыгы ороонго торгулды.
«Катан-Мерген кайда?» — деп,
Камчызыла согуп турды.

Эрик жокто Эрлик-бий
Эр-Самырга айдып турды:
«Кулузунду куу тайганын
Бажына чыгып көр—деди,
Кара каным төкпө» — деп,
Баатыр кижини жайнап турды.
Оны уккан Эр-Самыр
Ак-сары адына минип,
Кулузунду куу тайгага
Канаттуу куштый учуп келди,
Аткан октый жедип келди.
Ары-бери аяктап турза,
Жер-тамынын оозынан
Айдын-күннинг жаркыны
Кулузунду куу тайганын
Кугарган таскыл бажында
Кежимче жерди жарыдып турат.
Кара-калтар аттың изи
Карарып жатканы көрүндү.
Катан-Мерген карындажы
Айлу-күндү алтайын көстөп,
Алыс жерден жүрө бертир.
Оны көргөн Эр-Самыр
Аргазын таппай, отура берди.
Ак-сарынын жалын сыймап,
Арт-учында сурап турды:
«Айланайын ак-сары,
Кара-калтар атка
Качан бирде жедижерис пе?»—деди.
Алтын жалын салкынга жайып,
Ак-сары ат эржине
Эр-Самырга айдып турды:
«Кара-калтар барган жерге
Канайып мен жетпейтем?
Эки үзенини чөйбө теп,
Ээр кажынан бек тудун» — деп,
Эржине ады айдала,
Айлу-күндү алтайга
Ай канаттуу куштан түргөн.
Адып ийген октон түргөн
Учуп чыкпай канайты.
Катан-Мергеннин изин истеп,
Калаптуу бүткөн Эр-Самыр
Канча-канча палайлар кечти,
Канча-канча тайгалар ашты.
Анча-мынча болбой туруп,
Алтайына жедип келди.
Айыл-журттын жаказына жедип,

Ак-сары адынан түшпей,
Албаты-жонноң сурап турды:
«Катан-Мерген карындажым
Кайра жанып келди бе?
Айылына жанган кижиге болзо,
Ат чакызы не куру?» — деп,
Айылдаштардан сураарда,
Албаты-жон айдышты:
«Катан-Мерген келеле,
Эр-Самырды сураган.
Сакып, сакып жүреле,
Сала берген кижиге эди» — деп,
Санааркашкан албаты-жон
Эр-Самырга айдышты,
Мыны уккан Эр-Самыр
Ачынбас бойы ачынды,
Тарынбас бойы тарынды.
Ак-сары адын эмди
Оңдоп-солдоп камчылады.
Катан-Мергенди сүрүжип,
Канатту куштый жүрүп ийди.
Канча-канча талайларды
Кечкенин бойы билбей калды,
Канча-канча тайгаларды
Ашканын бойы сөспөй калды.
Аба-жышты аралап,
Ак чөлдөрдү керий берди.
Анча-мынча барып жатса,
Ак тайганын эдегинде
Каан жаткан журт көрүнөт.
Жон-журтына кирип,
Мал чакызына жедип келзе,
Агып жаткан талайы
Талай эмес кан эмтир.
Ак тайга деп көргөни
Албаты-жоннын сөөгү эмтир.
Кара-калтар атка минген
Катан-Мерген карындажы
Жети Жеек деп каандардын
Эжигинин алдыла
Көндүрө чаап өткөн эмтир,
Жети Жеек ээчиде
Сүрүже бергени билдирди.
«Катан-Мерген карындажым,
Жети Жеектин колынан
Жен жастанып өлгөн турун.
Кара-калтар ат эржине
Жал жастанып өлгөн туру» — деп,

Эр-Самыр сананып,
Эмеш-умаш барарда,
Жети түнөй жеспе-кара
Жал жастанып жыгылтыр.
Жети түнөй Жеек уулдар
Жен жастанып жыгылтыр.
Оны көргөн Эр-Самыр
Онон түргөн жүрүп ийди.
Ак-сары адын эмди
Сокпос жерине согуп ийди,
Камчылабас жерине камчылап ийди,
Канатту куштый шуулап,
Кара тайга кырына жетти,
Кара талай жарадына жетти.
Же кара тайга деп көргөни
Кара албатынын сөөгү эмтир.
Кара талай дегени
Кал черүнийн каны эмтир.
«Катан-Мерген карындажым
Казырланып кайтты?» — деп,
Эр-Самыр сүрнүгип,
Ээр кажынан жайылып браадаг.
«Албатыны өлтүрөр,
Ак малды кырап,
Жүүлген кижиге болор бо?» — деп,
Анча-мынча жедип келзе,
Жети алыптын өргөөзи турат.
Катан-Мерген карындажы
Жети алыптын эжигиле
Көндүрө чаап, өдө бертир.
Каныккан жети алыптар
Катан-Мергенди сүрүже бертир.
«Карындажымнын кара бажы
Базылганы бу туру» — деп,
Онон ары барып жатса,
Жети жеерен айгырлар
Жал жастанып жыгылтыр,
Жети түнөй алыптар
Жен жастанып жыгылтыр.
Катан-Мерген токтобой,
Онон ары жүрө бертир.
Эрик жокто Эр-Самыр
Өржине адын мендеде берди.
Айдын-күннин чыгыдын көстөп,
Алтайы башка жерге келди.
Элбек, элбек тууларды
Эки ле күнге ажып жадат.
Жалбак, жалбак чөлдөрдү

Жангыс ла күнге өдүп жадат.
Анча-мынча барала,
Аба чөлдү аяктап турза,
Жердин тоозыны тегериге чыгат,
Тегери тоозыны жерге түжет.
Ол тоозынды буркурадып,
Кара-калтар жангыскан
Кайра келип жаткан эмтир.
Ак-сары ат эржине
Кара-калтарды танийла,
Алты айланып, эбуре сокты,
Ачу-корон киштей берди.
Кара-калтар ат болзо
Эр-Самырга айдып турды:
«Катан-Мерген баатыр уул
Күн-каанның кызын алган,
Айылы-журтына токунабас болуп,
Алтай үстүн жерип жүргөн,
Албаты-жонды кырар болгон.
Байан-Сылу деп абакайын
Канча жылга таштайла,
Каныгып, тенип жүрөр болды.
Канча жонды кырарга жетти,
Арга жокто Күн-каанла
Тогузон кулаш орого
Тозуп оны ыгар деп,
Туйказынан жоптожолө,
Арга жокто жыктыс» — деп,
Ат эржине айдып турды,
Ачу-корон киштеп турды.
Анча-мынча болбой туруп,
Күн-каанның жерине
Тибирежип жедип келди,
Тирүзин-өлгөнүн көрөргө келди.
Эр-Самырга удур
Күн-каан бойы чыкты,
Комудалын айдынып,
Кородоп бойы ыйлай берди.
Айга-күнге мызылдашкан
Ак өргөөнүн өжигинен
Байан-Сылу деп абакай
Эр-Самырга удур келип,
Эрикчил сөзүн айдып турат,
Ары көрүп ыйлап турат:
«Арга жокто мен слерге,
Алтан каанның агазына,
Жетен каанның артыгына
Кара-калтар атты ийип,

Комудалым жетирзин дегем.
Оны токтодор неме жок» — деп,
Байан-Сылу деп абакай
Баатыр кижиге комудап турат,
Бажын жайкап, ыйлап турат.
Канча күлүктөрүн эчидип,
Калтырашкан Күн-каан
Эми-томын алганча
Тогузон кулаш орого келди.
Канча-канча баатырлар
Катан-Мергенди колынан тудуп,
Ородон чыгарып тургулайт,
Күн-каан эмиле
Катан-Мергенди эмдесе де,
Катан-Мерген тирилбес болды,
Кара көзүн ачпас болды.
Оны көргөн Эр-Самыр
Ак-сары адынан түжүп,
Айдан алган алтын өмле,
Күннөн алган күмүш эмле
Урелген сөккүтү тудуштырып,
Узүлгөн этти кабыштырып,
Катан-Мергенди эмдеп ийди.
Катан-Мерген тирилип,
Кайкап, ары-бери көрди.
«Кандый узак уйуктагам!» — деп,
Каткырып турала, керилип турды.
Эр-Самыр карындажын
Эки колынан кабыра тутты.
«Тенек кижини сабаарга
Тегенек кезип экелеер» — деди.
Күн-каанның алыптары
Тегенек үзүп экелдилер.
Катан-Мергенди төрт санынан
Төрт казыкка бууладылар.
«Тенеерип сен жүреле,
Тегин жерге улусту
Не кырган?» — деп, Эр-Самыр
Катан-Мерген карындажын
Тегенекке сабай берди.
Будынан ала бажына чыгара,
Бажынан ала будына түжүрө,
Калактадып-сыктадып,
Катан-Мергенди сабайла,
Калтар адын жединип келди:
«Капшай атка мин» — деди.
Катан-Мерген баатыр уул
Алтын үзегини чөйбө тееп,

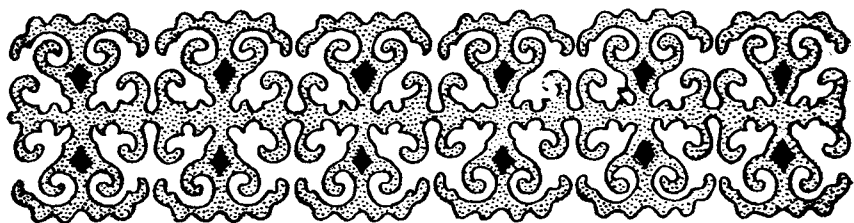
Кара-калтар адына минди.
Алтын сүрлү ак-сарыга
Эр-Самыр учында минди.
Күн-каан кызына
Кийининен куйун жетпес
Кула байталды ээртейле,
Баатырларды ээчий ийди.
Албаты-жонун арба эделе,
Алтан бокчого урды,
Ак малын тараан эдип,
Жетен бокчого урды.
Алтан бокчо албатызын
Алдына бөктөрүп аткарды.
Жетен бокчо ак малын
Кийининен бөктөрүп аткарды.
Байан-Сылу деп балазына
Тогуз кат торко ороды,
Тогузон кулаш кур курчады.
Байтал ады түргөн-түкей
Баатырларга жедижип келди.
Кайран көөркий Байан-Сылу
Катан-Мергенге коштой жортты.
Эр-Самыр аказы болзо
Эргегиле шоорлоп,
Эриниле кожондоп,
Кокурлап ойноп барып жадат.
Анча-мынча болбой туруп,
Жети алыптын жерине
Жергележип жедип келди,
Айыл жаказына жууктап келди.
Жети алыптын үйлери
Кара кыймырт албатызын,
Кара быырт ак малын
Эр-Самырдын жерине
Эртелеп озо ийген эмтир,
Эмди оны сагыган эмтир.
Алтын-мөңгүн жөбөзүн
Алтан кошко коштогон,
Ажы-тузын жазаган
Айылчыны сагып отурды.
Эрлү бүткөн Эр-Самыр
Эки күнге ыргады.
Оскүс-жабысты эчидип,
Оскөн жерин көстөй берди.
Ат желерге жеткелекте,
Жети Жеектин журтына
Жедип келгенин сеспеди.
Жети Жеектин албатызы

Ак малын айдап алып,
Ач-үренин чуркурадып,
Эр-Самырдын жерине
Кажы жерде жүре берттир.
Жети Жеектин эмегени
Эр-Самырдын жолында
Эпти-сатты кайнаткан,
Эки тажуур аракылу
Эмди сагып отурдылар.
Амтанду курсакты тойгончо жип,
Аскан аракыны эзиргенче ичип,
Эрлү бүткөн Эр-Самыр
Эки күнге ыргап калды.
Албаты-жонго кожумуш,
Ай ашканча ыргады.
Сүүнчилү күнде ончозы
Уүрележип жандылар.
Арткан-калган курсакты
Азык эдип алдылар.
Коолодо кожондоп,
Комус согуп брааткылайт.
Ат үстүнөн көөркийлер
Шатра ойноп брааткылайт.
Ойноп озор браатканча,
Жайы-кыжы билдирбес
Жаражы сүреен алтай жадат.
Эмил агажы бүрленип,
Эдил күүги эдип жадат.
Оны көргөн Эр-Самыр
Алтай жерин таныды.
Ак сүмерлү тууларына
Адынан түжүп, мургүди:
«Ада-энемнин алкыжы,
Агаш-таштын быйаны!» — деп,
Алтай жерин алкап турат,
Айылына жедерге мендеп турат.
Эр-Самырдын клееткенин
Эли-жоны билтип ийди.
Эки жанына бадышпай,
Эр-Самырды уткып келди.
«Эки карындаш Алтайына
Эптү-жөптү журтазын» — дежип,
Ак өргөөгө коштой
Алтын өргөөни тудуп ийди.
Кожо келген Байан-Сылу
Алып келген албатызын
Бир карманынан чачарда,
Ак жалаңга бадышпас

Албаты-жон боло берди.
Алып келген ак малын
Бир карманынан чачарда,
Ак тайгага бадышпас болуп,
Аржа сайын кыймырай берди.
Байан-Сылу деп баланын
Тогус шанкызын жаскылап,
Торко курын чечкилеп,
Алдында чачын алты келин,
Арказында чачын жети келин
Эки жара тарадылар.
Тогус жылга той эдер деп,
Ыраакта жатканын бичиктейле,
Жуук жатканын элчилейле,
Алдыртып алып, тойлодылар.
Тогус жылга тойлогылап,
Одус жылга ойногылап,
Тайга кептү өт жигилеп,
Талай кептү арагы ичкилеп,
Тойлоп жыргап баштадылар.
Канча малын айдап алып,
Калык-жонын ээчидип алып,
Эр-Самырдын жерине
Күн-каан көчүп жетти,
Ойын-жыргал көндүгө берди.
Кара талайдын жаказына.
Кара тайганын эдегине
Күмүш өргөөни туткулап,
Күн-каанды журтаттылар.
Ак тайга эдегине
Алтын өргөөни туткулап,
Ак малын айрыла,
Албатызын бөлийле,
Алтын-Эргекти журтаттылар.
Эки түнөй каан кыска
Эш тапкылап тойлодылар.
Тогус жылдын жыргалы
Тогус үйеге улалды.
Одус жылдын ойыны
Он үйеге улалды.

Чөрчөгүм менин кыска деп,
Чөрчөктөбөгөр, угала,
Укканым ла бу эди,
Учы болбой, байла!

БОЙДОН-КӨКШИН

Анданып жадар ак талайлу,
Андап жүрер ак тайгалу,
Ак-боро жорго атту
Ак-каан журтап жатты.
Богоно сооги божогондо,
Бойдон-Көкшин деп уулду болды.
Бажы кажайып, карыганда,
Бойдон-Коо деп кысту болды.
Кату чакты сезип ийзе,
Ак талайы түрүлүп жадат,
Ак тайгазы селендеп,
Ак туманы кайнап турат...
Бир күнде Ак-каан
Угуп жадар болгожын,
Ак талайы шуулап турды.
Ак тайгазы күркүрөп турды,
Ак малы киштежет,
Албаты-жоны ыйлажат.
«Эл-жонум, не болгон? — деп,
Жеткерлү чак келген бе?» — деп,
Ак-каан сурап турат.
«Жер-телекей үстүлө
Желбеген жеткер келет» — дежет.
Ак-каан кыйгы салды,

Албатызына айдып турды:
«Алтай жерин корыйтан
Алыптарым кайда? — дийт.
Күн кеберин тартынган
Күлүктерим кайда?» — шийт.
Жер тоозыны көдүрилип,
Жетен черү шыйдынды,
Алтай үстин тибиредип.
Алтан черү жуулды.
Желбис опо Желбеген
Жердин үстин жудуптыр.
Жеткер болгон эдүни
Жегер кижиге жок эмтир.
Калапту келген черүни
Кабыра тудуп жудуп жадат,
Удура болгон немени.
Үзе тартып келип жадат.
Оны көргөн Ак-каан
Ок-жаазын ала койды,
Эр ийдезин тартынып,
Тынду огын божотты —
Тыгынбады, тайкылды,
Канду огын божотты —
Кадалбады, чарчалды.
Улдүзиле чабарда,
Улдүзи онын сына берди.
Жыдазыла кадаарда,
Жыдазы сынып, чачылды.
Оны көрүп, Ак-каан
Ойто жана мантатты.
Эрмен-Чечен үйине
Эреп, жайнап айдып турды:
«Улу журтты үзетен
Улу жеткер келип жат,
Эки жаш балабысты
Эмди апарып, жажыраалы».
Төрт жашту уулчагын
Төрөгөй тутты адазы,
Эки жашту кызычагын
Экчей алды энези.
Ак тайганы аштылар,
Ак өзөккө түштилер.
Кара тууны аштылар,
Кара жышка жеттилер.
«Журтыгар эмди мында болор,
Балдарыс», — деп айдышты,
Жетен айры теректинг
Төзине салып койдылар.

«Калжу табыш угулза,
Кара куйга киригер» — деп,
Олорды jakып салдылар.
Ак-каан уйиле
Албатызына мендеди,
Канча жонун баштап алып,
Катап жеткерле жуулашты.
Желбис жуппа Желбеген
Ак-каанды ады бойыла
Ажыра јудуп ийбей кайтты.
Эрмен-Чечен абакайды
База јуда салып ийди..

* * *

Эки бала эригип,
Эбире базып жүргүлейт.
Кырды кырлай базала,
Курсагын таап жүргүлейт.
Азык-түлүк божогон,
Аргазы не болотон?
Оскүс-јабыс балдардын
Јүрүми кандый болотон?
Бойдон-Көкшин аказы
Бойдон-Коо сыйынына айдат:
«Элге-јонго базып жүрүп,
Аш-курсак табалык» — дийт.
«Оскүс-јабыс улусты
Очөөр неме көп чыгар,
Базып, тенип жүргенди
Базынар неме табылар.
Бого артсабыс, кайдар?» — деп,
Бойдон-Коо сыйыны айдат.
Бойдон-Көкшин карууна айдат:
«Јажыл бүрлү јайгыда
Јакшы эмей, сыйыным?
Корон-ачу соок түшсе,
Канайдарыс, сыйыным?..»
Эки бала манырлап,
Јети кырды аштылар.
Бир тайгага чыгала,
Ары бадын көргүлезе,
Кара агаштый албаты,
Каранадый ак мал
Кыймыраган болуптыр.
Айга-күнге чалыган
Ак өргөө көрүнди,
Алты үйелү чакыда

Ак-сары ат турды.
«Каан кижининг журтына
Кирелик» — деп, уул айдат.
«Кирзе де, тегин јонго кирбей,
Каанга не кирер?» — деп, кыс айдат,
«Кирзе де, каанга кирбей,
Оног эрмек укпай» — деп,
Аказы сыйынызын јединип алып,
Өргөөни көстөп базып ийди.
Мөнгүн өргөө јанында
Эжиқчилер тургулайт,
Кызычак ла уулчакты
Кааннын өргөөзине божотпойт.
Андый да болзо, уулчак
Сыйынызыла жүгүрип,
Албанла кире конды.
Каан бойы өргөөзинде
Сегис кат ширееде
Ары көрүп уйуктап јадат.
Бай кийимдү абакайы
Бажын тарап отурды.
«Кайдан келген, балдар? — деп,
Кайдаар барып јадаар?» — деп,
Кайкап ол сурады.
Бойдон-Көкшин куучындап берди:
«Ак-каан деп кааннын
Балдары болгон эдибис.
Желбегеннен качала,
Јерибистен бис ырадыс».
Абакай туруп чыгала,
Аркыттаң чеген уруп берди.
Онын кийининде каанды
Ойгозып, эмди силкиди.
«Бу солун балдардын
Эрмек-сөзін ук» — деди.
Каан кижиге анданып:
«Кандый балдар бу?» — деди.
Желбегеннен качып жүрген
Балдар келген деп угала.
Тенеридий кизиреп чыкты,
Темирдий шыгырап чыкты.
«Мынан чыгып барыгар!
Јыдыгар да јок болзын!
Эдүлер бого не келген?
Эмди ле мынан ыразың!
Слерден улам Желбеген
Јерибиске једип келер,
Амыр јаткан бойыска

Жеткерлү чакты түжүрер.
Барыгар ла барыгар!» — деп,
Эмди сүрүп ийбей кайтты.
Эки бала јединишкенче
Эжиктег түрген чыктылар.
Казыр каанның јеринег
Капшай качып бардылар.
Канча күнге барганын
Карындаштар аайлабайт.
Бир ле көрүп тургажын,
Сары өлөңи јайканган
Сары чөл јадыры.
Сары чөлдин түбинде
Айыл турганы көрүңди.
Эжигинин јанында
Көк бозу бууда турды,
Көгөрүп јаткан јаланда
Көк үй отоп јүрди.
«Ого барып кирбеек,
Көндүрө өдүп баралык — деп,
Бойдон-Коо кыс айтты. —
Малы јок, эли јок
Јуртка не кирер?» — деди.
«Кирип ийзе, канайдар» — деп,
Бойдон-Көкшин аказы айтты.
Эки бала јединишкенче
Эжикти ачып, кирдилер.
Эпши јанында унчукпай,
Эмеген кижиге отурды,
Эки эмчегин эки ийининен
Ажыра салып алган болды.
«Ичкен суун кайда? — деп,
Баскан алтайын кайда?» — деп,
Эмеген эрмек сурады.
«Ак-каанның балдары эдис,
Ада-энебисти, албаты-јонды
Опо Јелбеген келеле,
Ончозын јудуп барган — дешти.
Тынысты алып, јажынып,
Качып јүрген әдибис» — дешти.
Устү-јуулу курсакты
Үй кижиге салып турды.
Аштаган балдар тойып отурды,
Арыган бойлоры токунап отурды.
Бойдон-Көкшин эм болгожын
Үргүлөп мында отурды.
Бойдон-Коо сыйыны
Тышкары чыгып барды.

Куш-курт ончозы
Кууй алып, шымырашты:
«Јелбегеннин јуртына
Кирип келдигер — дешти.
Ойто канайып чыккайнаар?» — деп,
Калактажып тургулады.
Оны угуп, Бойдон-Коо
Өксөп, өксөп ыйлады.
Аказы чыгып келеле:
«Сен не ыйладың?» — деди.
Айдарда айдып берди:
«Јелбегеннин айылы эмтир,
Жеткерге учурадыс» — деди.
Экү јединижип, качты.
Кайа көрбөй, јүгүргилейт.
Ак чакпынду сууларды
Амыры јоктон кечкилейт.
Көк буканын тибирти
Кенегийин торгулды.
Күркүреген тыныжы
Куу тумандый јайылды.
Көк талай көрүнип келди.
«Ого ло јетсебис, кайтпагай» —
дешти.

Сыйыны јыгыла берерде,
Аказы јүктенип, јүгүрди.
Јелбеген олорго једижип,
Тудардын кажы ла јанында
Көк талайдын суузына
Көбүркийлер калып, эжинди.
Көк буказын Јелбеген
Кийининен ары калытты,
Күп-кап түже берди.
Көк талайды кечип болбой,
Јелбеген ойто мантатты.
Јери-јуртына келеле,
Катына эмди угусты.
Каты оны угала,
Калактап, јалмажын чабынды.
Ары-бери түкүрип,
Ачуурканып айдынды:
«Ба-таа! Устүги јанында
Бөкөн кайыгнын төзинде
Кечү бар болгон эди,
Оны канайып билбедин?
Калак! Алтыгы јанында
Какпак таштын төзинде
Бир кечү бар болгон,

Оны канайып сеспедиг?»
«Айса, учкаш, кадыт» — деп,
Катын түрген учкаштырды.
Ойто мендеп мантадып,
Бөкөн кайынның төзинен
Кечип чыкпай канайтты.
Оног ары балдарды
База ла сүрүже бербей кайтты.
База ла буканын тибирти
Ончо жерге торгулды.
Кара-боро тыныжы
Канча жерди бүркеди.
«Адагнын эдин жи!
Ол эки учканды
Мен тутпай кайда барар?
Једерим!» — деп кекенди.
Анча-мынча болбоды,
Көк кайа көрүнди.
Бойдон-Көкшиннинг сыйыны
Бүдүрилип, база жыгылды.
Аказы сыйынын база ла
Јүктенип алып, жүгүрди.
Јелбеген једижип келеле,
Тудардын кажы јанында
Көк кайанын бажына
Чыга бербей канайтты.
Курты кайнаган, Јелбеген
Куру артпай канайтты.
Јелбеген букадан түжеле,
Ай малтазын уштыды,
Көкүген ачап каты
Көк үлдү чыгарды.
Көк кайаны эки јанынан
Кескилей бербей канайтты.
Эки күн кескенде,
Көк кайа јайканып,
Селендей бербей канайтты.
Бойдон-Көкшин мыны көрүп,
Уч үйелү сыгырды,
Узун кыйгы кыйгырды:
«Кејим сынду Алтайым,
Кеен өскөн јерлерим!
Алтан алты талалу
Ак тайгам, быян бер!
Агын суузы чайбалган
Ак талайым, болуш јетир!»
Айтканча да болбоды,
Ак булут кайнады.

Көк-чоокыр јабага
Көрүнип келбей канайтты.
Көк кайанын бажына
Учуп келип, токтой түшти.
Ээри анын јаан эмтир,
Кејими ажып, бүркептир.
Алтын үйген-куйушканы
Айга-күнге чагылтыр.
Эки карындаш учкажып,
Элес эдип учуп ийди.
Көк кайа жыгылды.
Каты көп кескен эмтир,
Каты јаар кайа жыгылды.
Көк-чоокыр јабага
Ол эмегеннинг бажын
Јара тееп, жүре берди.
Јелбеген катынан сурады:
«Кайтты? Туттын ба? — дийт.
(Каты кайдан тудат?)
«Тудардан, бажымды јара сокты» —
деп,

Калактап, сыктап отурат.
Јелбеген катынын бажын
Сыймап көрөлө, айтты:
«Соккон эмес,
Аттын туйгагы эмтир» — деди.
Кара бажын тырманып,
Кан јудунып, айдынды:
«Ургүлјиге ундыбазым,
Уч үйеге таштабазым.
Сенин эдин јибегенче,
Сенин канын ичпегенче,
Амырайдым эмеш пе!»
Каргышту сөзин айдынып,
Јер түкүрүп, шилтенип,
Јелбеген элес мантатты.
Бойдон-Көкшин шунудып,
Боро-чоокыр ол ады
Аткан октый барадат,
Таспа болуп чөйилип,
Татазынды тартылат.
Канча тайга ажып барды,
Канча суу кечип барды.
Ийде-күчи чыгып,
Терлей-бурлай бербей кайтты.
Ол тушта сыйыны айтты:
«Сен, акам, мени бого ташта.
Мени жүктенип, суу кечкен,

Алкыш болзын, акам — деди.
Туу-кайага чыгарып,
Тыным алган, акам — деди.
Учинчизинде артарыс жок туру.
Эмди экүдинг бирүбис жүрзин,
Эзен болзын, акам!» — деди.
«Өлзө, кожо өлбөй — деп,
Өссө, кожо өспөй» — деп,
Аказы каруун жандырды.
Оноң ары барып жатса,
Тенгеринин түбине
Терс булут чарчалды.
Оны көрүп, Бойдон-Коо:
«Бистин журтты чачар тушта
Мындый болгон эди — деди.
Жутпа Желбеген база ла
Жууктап клееткен болбой — деди.
Эки кижиге олгончө,
Эмди мени ташта» — деди.
Бойдон-Көкшин аказы
Ыйлай-ыйлай, бир кайага
Жууктап келеле, айдып турды:
«Жалбак кайа жарыл — деди,
Ачык кайа ачыл» — деди.
Казыр-музур табышту
Кайа-эжик ачылды,
Когур-мунгур кожонду
Коо эжик ачылды.¹⁰
«Өлбөзөң, отур, сыйыным,
Ойто келерим — деди.
Олуп калзан, мында жат» — деди.
Жылым кайа жызырап,
Жик билдирбей жабылды.
Женестелген туу болуп,
Жер-өлгөңлө бүркелди.
Бойдон-Көкшин атанды,
Боро-чоокыр шунгуды.
Төрт таманның алдынан
Кызыл жалбыш чөйилди.
Канча жерди өдөлө,
Калык-жонго туштады.
Жайым жаткан жаан журттын
Жаказына кирип келди.
«Не каанның журты?» — деп,
Элден-жонноң сурады.
«Кызыл-сур жорго атту
Кыс-каанның журты» — дешти.
Ары болуп барып жатса,

Ак өргөө көрүнди.
Кырлу алтын чакыда
Кызыл-сур ат турды.
Көкшинин түгү желбирейген
Көк тайгыл ийттер келди.
Ары-бери калыгылап,
Акшып, үрүп келгиледи.
Казра тиштү камчызыла
Бойдон-Көкшин жаңыды,
Көк ийттерди бойынан сүрүп,
Көндүрө өдүп, мендеди.
Эки түңгей ай мүркүт
Узе тартып теберге
Элбен-телбен учуп келди.
Камчызыла Бойдон-Көкшин
Калай-телей жаңыды,
Каан кижинин өргөбзине
Капшайлап, жедип келди.
Алтан кижиге ат буулаарга,
Кол батпай келген турат,
Жеткен кижиге жет тударга,
Жергелешкен келген турат.
Бойдон-Көкшин аттан түжүп,
Эки колло жол жайладып,
Элге-жонго айдып турат:
«Ады жарлу каан эмезим,
Атты бойым буулабай — дийт,
Жер тайанар жарган бедим?
Бойым база бербей» — дийт.
Эжикти ача тартала,
Эр жаңына отура берди.
Кыс-каан ак ширеде
Кыйын жадып отурды.
Кирип келген кижини
Кылчас эдип аярды.
Эки көзү чолмон ошкош.
Эки качары тагдак ошкош,
Кош кабагы чийе тартылат,
Койу үни жымжак угулат:
«Сузуп ичкен суун кайда?
Сунуп баскан жерин кайда?» —
Бойдон-Көкшиннен сурап турат.
«Алтан алты талалу,
Агажы жок ак тайгада;
Ак суузы ажынган
Ак талайдын жаказында жаткан
Ак-каанның балазы эдим.
Ада-энемди, ак малысты

Желбис опо Желбеген
Келип, ончозын јудуп койгон.
Качып јүрген качкын эдим,
Базып јүрген баскын эдим» — деп,
Бойдон-Көкшин айдып ийди.
Кыс-каан мыны угала:
«Айран сузуп, урбас па? — деди,
Аш-тус салбас па?» — деди.
Айдарда казанчылары
Чеген-суузын экелди,
Аш-тусты столго салды,
Бойдон-Көкшинди күндүлей берди.
Кыс-кааннын алтайында
Тенери түбин кезе билген
Тенек-Бөкө деп күлүк бар эмтир.
Кыс-каан бичик чийеле,
Куштын канадына буулайла,
Тенек-Бөкөгө аткарып ийди.
Экинчи күн өткөн соңында
Бойдон-Көкшин айылдан чыкты,
Эбиреде көрүп турды.
Јаан тайгалар кенетийин
Јайканыжып тура берди,
Јаан талай чайбалып,
Јарадынан ажа берди.
Тымык суунын бажына
Туман түжүп, јайылды.
Айдын-күннин алдына
Ак туман тартылды».¹¹
База ла бир көрүп турза,
Айдын-күннин бажында
Тенеринин түбинде
Тенек-Бөкө келип јатты.
Јети хучак темир тайакты
Јенгилинче тайанып,
Агын сууларды алтай базып,
Јаан кырларды јайа базып,
Једип келген турбай кайтты.
Эки эр тушташканда,
Эрмек-куучын изиди.
Билишпести билишти,
Угушпасты угушты.
Бойынын ончо жүрүмин
Бойдон-Көкшин айдып турды.
«Алтайым мындый јерде — деп,
Ада-өбөкөзин адап турды. —
Опо Желбеген келеле,
Ончозын јип барган — дийт.

Айактын болзо јарыгы јок,
Калбактын болзо сыныгы јок,
Кандый салым јайалды?» — дийт.
Оны угала, Тенек-Бөкө
Озогызын ойгортып келди.
«Ак-каанды көрүп жүретем,
Ады-чабын угуп жүретем,
Јер тайанып карыганда,
Желбеген де јибей кайсын» — деди.
Айылга кирип, Кыс-каанла
Амыр-эзенин угушты.
«Бого чак түжерге јат,
Болуш — деп, Кыс-каан айтты. —
Бу уулды сүрүжип,
Желбеген једип келер — деди.
Азык-түлүктен алала,
Айры јолго сагы — деди.
Кызыр чарды сојоло,
Кызык јерге бар» — деди.
Јуунып алып, Тенек-Бөкө
Јурт тыштына чыга басты.
Бир чарды тудала,
Колтугына кыстап алды.
Желбегенин келер јолына
Једип, амырап јада берди.
Кызыр чарды сојо тартып,
Кызыл тишке тиштеп салды.
Анча-мынча болбой туруп,
Ак айас кубула берди.
Айдын-күннин алдына
Ак туман тартыла берди.
Туудын-суунын бажына
Туман-бороон түжүп јатты.
Көрөр јерден көрүп турза,
Көк бука келип јатты.
Желбеген катын учкаштырган,
Јелдирип клееткен эмтир.
Албак оозы ачылып,
Ак көбүги чачылыптыр.
Тенек-Бөкө танкылап,
Кыйынынан јада берди.
Желбеген једип келеле,
Көстин кырыла да көрбөй,
Көндүрө јортып браатты.
Оны көргөн Тенек-Бөкө кыйгырды:
«Слер, јаан киж, түжүгер,
Белен одудан эт јигер».
Айдарда Желбеген айдат:

«Сенде менин керегим жок,
Менде сенин керегин жок» — деп,
Оноң ары жүрүп ийди.
«Аданнын эдин жи, таңма!» — деп,
Тенек-Бөкө арбана берди.
Көкүгөн Желбегеннин эмегинин
Көк букадан антара тартты.
Тармачы жутпа кадытты
Тайагыла жыга сокты.
Такып тайагын көдүреле,
Талайып келип база сокты,
Калжу көк буканын бели
Как агаштый сына берди.
Оны көргөн Желбеген
Огурбас бойы огурды,
Чыңгырбас бойы чыңгырды,
Тенек-Бөкөнүн үстүне
Калып келбей канайтты.
Жаак башка согушты,
Жарын баштан түдушты.
Жарат жерди жаза тепти,
Жалаң жерди сөгө тепти.
Ак талайды жайа базып,
Агын суузын агысты.
Жаан тайганы каза базып,
Сай-кумагын коскорды.
Үч күнге согушуп,
Уйдап, Желбеген арыды,
Жер тайанары көптөп,
Жедип тудары астады.
Эки тудуп, Тенек-Бөкө
Желбегенди көдүрүп чыкты,
Үч темденип, экчей тудуп,
Көк булутка алып чыкты.
Салкын-эзинди сыгыртып,
Сай кумакка келип сокты,
Желбегеннин жети бажы
Жер сайын тоолоньшты.
Каныга берген Тенек-Бөкө
Калжу өштүни тепседи,
Кабыргазын кайра тепти,
Омыртказын ойо тепти.
Агын сууга барала,
Аруланып јунунды.
Тиштеп салган чардын эдин
Амыранып, јип отурды.
Арка-тууга кенетийин
Ак булут түже берди.

Суунын, көлдин үстүне
Сур бороон жайыла берди.
Жаан талай чайбалып,
Жарадынаң ажынып јатты.
Жаан тайгалар селендеп,
Сай корумы төгүлип јатты.
Ажыктап турза, Желбегеннин
Адаанын алатан уулы эмитир.
Калтар-сары өлбөс атту
Кан-Саралдай кезер эмитир.
Албан-телбен келеле,
Адазынын сөөгин көрди.
«Мени капшай өлтүр!»¹² — деп,
Тенек-Бөкөгө кыйгырды.
Тайагын алып, Тенек-Бөкө
Калтар-сары аттын белин
Канча жерден үзе сокты.
Эки баатыр кабышты,
Элен-селен тартышты,
Жаак башка согушты,
Жарын баштан түдушты.
Жер тоозыны тегериге чыкты,
Тегери тоозыны жерге түшти.
Жаан талай жарадынаң чыгып,
Өскө жерле ага берди.
Жаан тайга селендеп,
Сай-кумагы төгүлдү.
Түни-түжи билдирбес
Түн карангуй тура берди.
Айы-күни көрүнбес
Ай карангуй бүркелди.
Жети күн түдушты,
Жерге кем де түшпеди,
Тогус күн согушты,
Тобракка кем де түшпеди.
Кенетийин Тенек-Бөкөнүн
Ийде-күчи кире берди.
Канына кан кожулып,
Эки көдүрүп, Кан-Саралдайды
Эңезине* алып чыкты.
Айландырып, үч темденип,
Ак булутка көмө тутты,
Корум-ташка экелип,
Согорго ло јадарда,
Кан-Саралдай кайыла берди,
Тенек-Бөкө таппай калды¹³.

* Эңзе — ийин.

Кан-Саралдайды бедреп,
Тенек-Бөкө жүрүп ийди.
Кан-Саралдай кубулала,
Кыс-каанның журтын көстөп,
Түргөн-түкей барып жатты.
Айдын-күнниң алдынан
Ак туман кайнап чыкты.
Туунын, суунын бажына
Туйук туман тура берди.
Кыс-каан ла Бойдон-Көкшин
Алан кайкап турдылар.
«Кандый түбек табылды?
Калак-кокый!» — дештилер.
База ла бир көрүп турза,
Кан-Саралдай клеетти.
«Канчазын качып жүрөсүз? — деп,
Бойдон-Көкшин айдынды. —
Өлөр болзо, өлгөйлө,
Удура не баспас? — деди.
Согушар болзо, согушкайла,
Чике не көрбөс?» — деди.
Жуу-жепселин кийинип,
Бойдон-Көкшин удура чыкты.
«Улдү бажы амыр ба,
Жыда бажы эзен бе?» — деп,
Бойдон-Көкшин айдынды.
Жаак башка согушты,
Жарын баштан тудушты.
Жаан талайды жарадынан
Жайа базып, агысты.
Жаан тайганы оодо базып,
Сай-кумагын коскорды.
Онойып ла турарда,
Тенек-Бөкө жедип келди.
«Канча жерди керидим!» — деп,
Терлеген-бурлаган келди.
Тап эдип базып келди,
Тайакпыла согуш ийди —
Кан-Саралдай канча жерден
Узүлип, чачыла берди.
Желбегенниң уулынын сөбгин
Адазынын сөбгиле кожо
Ак жаланга чогу салды.
Бир арканын агажын
Бүрте кезип, от салды.
Эки баштын сөбктөрүн
Тургуза ла өртөп салды.¹⁴
Ак кубалын алала,

Эзин-салкынга таштады.
Агын сууга келеле,
Аруланып жунунды.
Кыс-каан келеле,
Сүүнгөн сөзүн айдынды.
«Болот кезер сынды — дийт,
Монус танма базылды» — дийт.
Өлгөн кижиге тирилгендей болды.
Өчкөн от камылгандый болды.
Ыраакта жаткан улуска
Бичик чийип, аткарды.
Жуукта жаткан калыкка
Элчи ийип, кычырды.
Тууга тендеп эт туурады,
Сууга тендеп арагы жууды.
Жылып болбос жылмай семисти
Жыга тартып, сойгылап турат.
Базып болбос байым семисти
Мал ортодон талдап турат.
Күмүш тонду күлүктөр
Күнчыгыштан келгилейт.
Алтын тонду алыптар
Алты таладан жуулгылайт.
«Эрмек-сөзимди угугар» — деп,
Кыс-каан айдып турды.
Ончо калык сонуркап,
Ол куучынды тындады.
«Бажы жок бойум башту болорго
турум.

Оскүс арткан Бойдон-Көкшин
Мениң журтыма жатса кайдар?..»
Кыс-каанның мындый сөзүн
Албатызы сүүнип укты.
«Учурлу сөсти айткан» — деп,
Улус эмди айдышты.
«Ондый болзо, ойын-жыргал
Эделик — деп, Кыс-каан айтты. —
Адам өлгөли бир де катап
Албатыбыс жыргабаган» — деди.
Жаш келиндер келеле,
Жаңгар-кожон чөйдилер.
Кыс-каанды эбире базып,
Жаң-чүмин жаңдадылар.
Тогус курын тоолой чечип,
Торко тонын алдылар.
Тотомолду* сөстөр айдып,

*Тотомол — чечен.

Тогус шагкызын жастылар.
Алдындагы алтын чачын
Алты келин тарады,
Кийининдеги күмүш чачын
Жети келин тарады.
Той-жыргал башталды,
Токооргылап ойноды.
Карган-тижен жаан улус
Каткы-ойында отурды.
Аракы-чеген суузынду,
Казы-карта курсакту,
Калай берген отурдылар.
Коот базытту келиндер,
Коо жараш бойлулар
Кожон-комут чүмдеди.
Жети күнге той болды,
Жетен калык жырады.
Тогус күнге той болды,
Тогусон калык ойноды.

* * *

Кыс-каан ла Бойдон-Көкшин
Экү журтай бердилер.
Эптү-жөптү куучынду,
Энке-тонго жаттылар.
Бир катап Бойдон-Көкшин:
«Андап барза, кайдар?» — деди.
Боро-чоокырын ээртеп, минди.
Кара тайга кырына
Чыгып келип, тындады.
Алтай үстин айланып,
Айландыра көрүп турат.
Эне-жерди аяктап,
Эбиреде шиндеп турат.
Желбегенге сүрдүргөн
Жети өзөкти таныды.
Түбек-чакка тоюткон
Төрөл жерин көрүп ийди.
Бойдон-Коо деп сыйынын
Ол эске алынды,
Эт-жүреги ачууржанып,
Эки көстөн жаш келди.
«Олгөн болзо, сөөгин көрбөс,
Тирү болзо, бойун көрбөс,
Не мындый жүрүм?» — деп,
Бойдон-Көкшин айдынды,
Боро-чоокырын бурыды.

Эбирип жанып келерде,
Эмегени кайкады.
«Көстин жажын не төктин?» — деп,
Кыс-каан сурады.
«Эскидеги журтымды
Эске алынып, ыйладым,
Одүп калган жолдорды
Ойто көрүп, таныдым.
Ачык кайа ичинде
Сугуп салган сыйынымды
Канайып мен таштагам?» —
Бойдон-Көкшиннинг эрмеги
Ачу-коронду угулды.
«Мен кожо барадым» — деп,
Кыс-каан шыйдынды.
Жүзүн-базын эмдерди
Арчымакка салдырды.
Кызыл-сур жоргозын
Түргөн-түкей ээртетти.
Эмеген-өбөгөн жергележил,
Ыраак жолго бардылар.
Кайа ташка келеле:
«Ачык кайа, ачыл — деди,
Жарык кайа, жарыл» — деди.
Кайа таш күзүрөп,
Калын эжик ачылды.
Бойдон-Коо жүк ле тынды
Кайа ичинде жадыры.
Алтын болуп саргарыптыр,
Агаш болуп купарыптыр.
Бойдон-Кооны чыгарып,
Эки күн эмдеп, азырады.
Үчинчи күнде Бойдон-Коо
Көзүн ачып, эрмектенди.
Кыс-каан ла Бойдон-Көкшин
Айдары жок сүүндилер.
Ончо болгон жүрүмди
Ого айдып турдылар.
Бойдон-Коо өрб турды.
Олор үчү атанып,
Амыр журтын көстөди.
Айлу-күндү жеринде
Бойдон-Коо жаранды:
Ары көрзө, ай кеберлү,
Бери көрзө, күн кеберлү
Боло бербей канайтты.
Бир катап кеен Алтай
Билер-билбес силкинди.

Айдын-күннинг алдына
Ак туман тартылды.
Суунын, туунын бажына
Суйук бороон жайылды.
Түни-түжи билдирбес
Түн карануй бүркелди.
«Не болды?» — деп, Бойдон-Көкшин
Турнабайын ала койды.
Жердин үстин жети эбире,
Алтайдын үстин алты эбире
Айланып шиндеп келди.
База ла бир көрүп турза,
Ыраакта тоозын куйундалды,
Ак-сары сайгак атту
Яш кижиге келип жатты.
Оны көрүп, Бойдон-Көкшин
Ойто айылына кире берди.
Ак-сары атту кижиге
Айылга жууктап жортып келди.
Ат алатан алтан кижиге
Кол блаажып келпиледи.
Жен тудатан жеткен кижиге
Жергележи келгиледи.
«Каан кижиге эмезим,
Карый берген эмезим» — деп,
Яш уул айдала,
Ак-сары сайгак адын
Алтын чакыга буулады.
Эки тажуур аракы алды,
Эки ириктин эдин алды.
Эптү базып, айылга кирип,
Эзен-жакшы сурады.
«Ады-жолоор кем эди?» — деп,
Бойдон-Көкшин айтты.
«Ай-кааннын уулы эдим — деп,
Жиит баатыр жандырды. —
Адым болзо, Алтын-Чаркас.
Жангыс кижиге журтаарга
Жарабайтан жан дежет.
Бойдон-Көкшин баатырга
Туштайын деп мен жүрүм.
Эрлү баатыр күлүктин
Эрке-торко сыйынын,
Салым болзо, эш эдерге
Бери келген мен эдим» — деп,
Алтын-Чаркас айдыңды.
Оны угуп, Бойдон-Көкшин:
«Бойдон-Коо сыйыным,

Бойын бил — деп унчукты.
Санаа-күүнүн келишсе,
Сала беретен турун» — деди.
Бойдон-Коо сыйыны
Улу сөзүн угусты:
«Берер болзоор, бергеер,
Мен мойноор эмезим».
Оны уккан Алтын-Чаркас
Отурган жеринен туруп чыкты.
Чакыдагы адына
Жерге тийбей, жүгүрүп барды.
Алтын канжаада бокчоны
Жерге түжүрүп чечип алды.
Жети тажуур аракыны
Бойдон-Көкшинге туттыргысты.
Тууга тендеп эт туурап,
Сууга тендеп аракы жазап,
Той-жыргалды баштадылар,
Мөрөй-күрөш өткүрдилер.
Тогуз күнге тойлогондор
Тойынгылап жангылайт.
Одус күнге ойногондор
Кожондожып баргылайт.
Алтан күнге жыргайла,
Алтын-Чаркас жанар деди.
Ак-боро адын ээртеди,
Алтын чакыга буулады.
Боро-конгур ат экелди,
Бойдон-Кооны шыйдыды.
Алтын-мөнгүн кийимди
Алты каттан кийдирди.
Торко-мандык тондорды
Тогуз каттан кийдирди.
Аттын алын жанына
Алты бокчо бөктөрдү,
Онын кийин жанына
Жети бокчо бөктөрдү.
Албаты-жон жуулала,
Айылдуларды аткарды.
«Амыр-эзен жадаар» — деп,
Алкыш-быйан алкады...
Бойдон-Көкшин бир күнде
Боро-чоокырын ээртеди.
«Андап-куштап жүрбей» — деп,
Арка тууны көстөди.
Жаан туунын эдегиле,
Жаан талайдын жарадыла
Амырынча жортуп жүрди.

Ар-бүткөндү шиндеп јурди.
Кара булут тайгага
Казаладып чыгып келди.
Айан телсен јер болтыр,
Алтын-кара көл болтыр.
Алтай үстин алты эбуре
Ажыктай берди Бойдон-Көкшин.
Јердин үстин јети эбуре
Шиндей берди Бойдон-Көкшин.
Темене-Коо деп каанның
Јурты эмди көрүнди.
Јелбегеннен качып јүрөле,
Ого киргенин сананды.
Јүзүн-базын айткыладып
Сүрдүргенин эске алынды.
Болчок жүрек октолып,
Бойдон-Көкшин мендеди.
Аттын оозын бура тартып,
Айылын көстөп јелдирди.
Кыс-каан оны көрүп:
«Не чупулдандың, кайттың?» — деп,
Кайкап, чочып сурады.
«Оштү журтын көрдим! — деп,
Бойдон-Көкшин јандырды. —
Мен барар учурлу,
Очим алар јанду» — деди.
Тоғус кат күлер таманду
Темир сопогын кийе сокты.
Алтан тоғус топчылу
Ак шалмарын кийе тартты.
Јүс таназын топчылап,
Јурун камзал тонын кийди.
Ай таназын топчылап,
Алтын камзал тонын кийди.
Алып-күлүк тудатан
Алтын меелей эмди кийди.
Ай-карагай саадагын
Арка-белге јүктенди.
Алмас болот үлдүзин
Кол карызына јылдырды.
Јалан болгон алаканын
Јайа тудуп, үйине берди:
«Јети жылдан јанарым» — деди.
Кыс-каан учында
Кыңгыс эдип унчукты:
«Тенек-Бөкө баатырды
Кожо не албас? — деди.
Алтын-Чаркас күйүңди

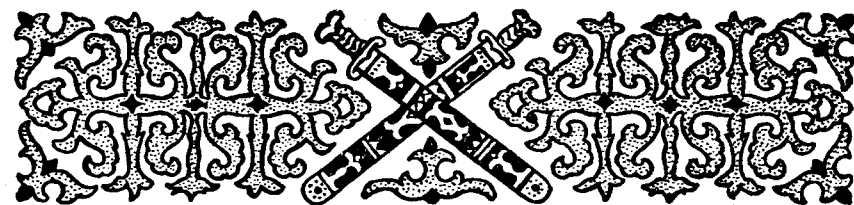
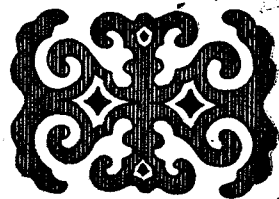
Кычырып албас кайткан?» — деди.
«Јаңгыс бойым баргайым,
Улусты тегин не шакпырадар?» —
деп,

Бойдон-Көкшин айдала.
Боро-чоокыр адына минип,
Элес эдип атанды.
Эне алтайга ачу киштеп,
Эрјине мал шунгутты.
Таспа чылап чөйилип,
Татазынды керилди.
Кату ташка тепкенде,
Кара тоозын јада калат.
Кара јерге тепкенде,
Кара көл кайнап артат.
Терең талайды кечкенде,
Куйрук тийбей, кечил чыгат.
Бийик тууны ашканда,
Туйгак тийбей, ажып јадат.
Ат бойында сооду јок,
Аткан октый барып јадат.
Эр бойында амыр јок,
Түндү-түштү барып јадат.
Анайып ла жүрүп отурза,
Айдын-күннинг алдына
Ак туман тура берди.
Јаан талай чайбалып,
Јарадынан ажынды.
Јаан тайга силкинип,
Сай-кумагы төгүлди.
База ла бир көрүп турза,
Јети кучак тайакту
Тенек-Бөкө кийининен клеетти.
Алтын-Чаркас күйүзи
Јуу-јепселин артынан
База кожо клеетти
«Каан јолы кату — дежип,
Бий јолы бийик — дежип,
Јеткерлү оштү журтына
Кожо барарга турус» — деп,
Олор экү айдышты.
Алыптардын јоругына
Алтай үсти селендейт.
Тенеринин туманы
Јерге түжүп, јайылды.
Јер үстүнинг тоозыны
Тенериде кайнады.
Коо-куйак күзүрт түжет,

Көрнөб-јепсел шыгырт түжет,
Кара үлдүлөр кангырт кайнап,
Кан Алтайга жаңыланат.
Боро-чоокыр ат кенете
Бүдүрүлүп, тура берди.
Сол будын солой тееп,
Сол кулакка жер тындады.
Он будын олой тееп,
Ак айасты тындай берди.
Оны көргөн Бойдон-Көкшин
Ондоп болбой, сурап турды:
«Колтугымнын канады сен,
Кожо жүрген нөкөрүм сен,
Өлөрүсти сестинг бе?
Өзөрүсти билдин бе?» —
«Өлөрүсти билбедим,
Өзөрүсти сеспедим,
Барып жаткан жолысты
Темене-Коо билиптир.
Темир токтоп тудунган
Темир-Бөккүн ийиптир» —
Боро-чоокыр айдынды.
Онон ары жүре бердилер.
Шуурганду кырлар ажып,
Шуурмакту суу кечтилер.
Жапаш айылдын эжигинде
Темир-Бөккө кыйын жатты.
Жети үйөлү темир токтоп
Коштойында белен жатты.
Жортуп келип, ат үстүнөн
Жорукчылар эзендешти.
Тенек-Бөккө лө Темир-Бөккө
Билижетен улус болтыр.
Оны көрүп, Темир-Бөккө
Каткырып, шоодып келди:
«Бу карыган согумды
Кайдарга алып жүргенер? — деди.
Чертп ле ийзе жыгылып,
Чирип калбай ол» — деди.
Тенек-Бөккө ачына берди.
Жети кучак тайагыла
Жети катап улдап ийди.
Жер тайанган Темир-Бөккө
Үч темденип, туруп чыкты.
Жеткер-түбектү согуш
Эмди болгожын баштала берди.
Ай канатту куштар
Уйазын таштап, учулады.

Айры туйгакту андар
Туруузын таштап, баргылады.
Төң жерлер сас болуп,
Казылып калган жадар болды.
Сас жерлер төң болуп,
Түрүлүп калган жадар болды.
Жаан талай чайбалып,
Жарадынан ажып жадат.
Жаан тайга селендеп,
Көчкөлөнүп түжүп жадат.
Темене-Коонун кезеринин
Жер тайанары көптөй берди,
Тенек-Бөккө күлүктин
Жедип тудары көптөй берди.
Кенетийин боро-чоокыр
Ачу-короң киштеп ийди.
«Темир-Бөккөнүн жендирткенин
билип,
Темене-Коо качкан» — деди.
Бойдон-Көкшин ле Алтын-Чаркас
Аттарына түргөн мингиледи.
Темене-Коого једижерге
Тенериле учулады.
Жети талай кечире,
Алты тайга ажыра
Сүрүжеле, јеткилеп келди.
Темене-Коонун јиткезинен
Бойдон-Көкшин ала койды.
Көк булутка көдүрүп,
Көмө-былча тудуп ийди.
«Кызыл тыным кыйба! — деп,
Кыйгыра берди Темене-Коо. —
Буруу менде жок өмөй,
Бу алтайга жүргүс!» — деди.
«Јелбеген бисти сүрерде,
Бир килемјин јеткен беде?
Бала дейле, базынып,
Айылыннан чыгара сүргөн эдинг.
Эмди бойынды бурула» — деп,
Темене-Кооны уужады,
Канча жерден кайрыды,
Кара тууга согордо,
Каны-јини чачылды.
Согушту јерди көстөгилеп,
Алыптар ойто мантатты,
Карган баатырга болужарга
Капшай түргөн келгиледи.
Темир-Бөккөнү Тенек-Бөккө

Кажы жерде божодыптыр.
 Омыртказын ойо тептир,
 Кабыргазын кайра тептир.
 Бойы десе тагкылап,
 Кыйынынан жадыры.
 Алтай үстин аыктап,
 Амыранып жадыры.
 Уч алып туштажып:
 «Оштүлерди жегдис» — дежет.
 Бир арканын агажын
 Бүрте чаап, жууп турат.
 Темир-Бөкөнин сөөгин
 Когы да жок эдип өртөп турат.
 Жеек оштүлөр жоголып,
 Жердин үсти тымыды.
 Көк теңери аязып,
 Көктү Алтай жарыды.
 Албатылар сүүнип,
 Ак жаланга жуулдылар.
 Уч баатырды көдүрүп,
 Алкыш сөзүн айттылар.
 «Канайдарыс эмди?» — деп,
 Калык-жон сурады.
 «Алтайаарга жаныгар» — деп.
 Алыптар ологго айтты.
 Албаты-жон кыймырап,
 Алыптарды үйдешти.
 Ырыска бүтпей, сүүнип,
 Ыйлашкылап тургулады.
 «Мындый жүрүм кижиде
 Бар турбай база — дешти.
 Ак-жарыктын үстүндө
 Акту улус бар ок — дешти.
 Атту-чуулу алыптар
 Амыр-жаткай — дештилер.
 Албатыга мактадып,
 Ырысту жаткай!» — дештилер.

КАН-СУЛУТАЙ

Айдын-күннинг түштүгинде,
 Жер-теңери төзинде,
 Алтан алты талалу,
 Жетен жети үйелү
 Кажылгакту кара тайга колтугында,
 Канча талайды кечире аккан,
 Тойбодымнын¹⁵ тогус талайын
 Белтиринен өткүрө аккан
 Каятынын кара талай жарадында
 Жети эжиктү
 Алтын байзын ичинде
 Сегис башту ок жыланның
 Одус өмчегин тоолой өмп¹⁶,
 Жети кырлу кара ташты жастанып
 өскөн.

Кан-Сулутай журтап жатты.
 Ак малын кабырган,
 Албаты-жонун жагыган
 Ак-боро атту,
 Алты кучак мойнунду
 Эр-Адучак деп кезер баатырлу,
 Качаннан качан үрбеген
 Эзер-сезер эки тайгыл,
 Эжикте жада акшыбаган
 Эки түңей ала мүркүт

Түнүк бойын түней берген.
Качан да ойгонбогон эки айулары
Ун үспей, өксөп турдылар.
Бозогоңун алдында жылан

камчылары

Токтоп болбой, октолыжып
турдылар.

Эр-Адучак эбиреде көрүп,
Жердин үстин шингеп турды.
Эт-жүрекке эш-неме кирбей,
Сагыжына эш-неме кирбей,
Карангуй түндий болуп турды.
Жердин үсти жетен каан —
Олордын келип жатканы билдирбейт.
Жер алдында Эрлик-бий —
Оноң келип жатканы билдирбейт.
База бирде көрүп турза,
Алтан алты талалу,
Жетен жети үйелү
Кажылгакту кара тайгадан
Каннан-жеерен ат учуп түшкөн,
Кажатынын кара талайынан
Тамзыктап суу ичип алып,
Жети эжиктү темир байзынга*
Жедип келген мында турды.
Жети үйелү ат чакы тюзин
Ойо чапчып тура берди,
Жанылада киштеп турды,
Чыдап болбой, базып турды.
Бу табышка Кан-Сулутай алып
Ойгоноры жок эмтир,
Жетен жылга уйкузынын
Төртөн жылын уйуктаптыр.
Качаннан качан ойгонбогон
Эки түңгей сары айулар
Эр жанында, эпши жанында
Чирей тееп, уйуктай берген,
Боро жыландар камчылары
Бозогоңун алдында
Өрө-төмөн жылыжа берген,
Каннан-жеерен атту
Кан-Сулутай бойы
Алтын байзың ичинде
Алтан кат кебистү алтын ширеде
Коолодо тынып, козырыктап,
Жетен жылга уйуктай бертир.

*Байзың — дүргө.

Колон болгон кејегези
Жастыгынаң ажың калган,
Куу жалбыш тыныжы
От күйгендий жалбырап жатты.

* * *

Бир күнде ак-боро атту,
Алты кучак мойынду
Эр-Адучак баатыры
Эбиреде тындап турза,
Качаннан качанга үрбес
Эзер-сезер эки тайгыл
Жыгылада үрүп турдылар.
Качан да акшыбас эки мүркүт
Жарыш эдип акшып турдылар.
Жетире уйкузын божодойын дезе,
Одус жылы арткан эмтир.
Алтан кат кебистү алтын ширеде
Кыймыгы жок уйуктап жатты.
Эр-Адучак көрүп турза,
Алтайында агы-кужы
Каймыгыжып тура бертир.
Тергеезинде эли-жоны
Кайкажып мыны көрө бертир.
«Күстин бажын сестибис» — деп,
Күрөң сыгын эде бертир.
«Жайлу жерге барарыс» — деп,
Жараш куштар эде бертир.
Жайга, кышка саргарбас
Жажыл агаштын бүри саргартыр.
Жажын чакка кубулбас
Жараш Алтай кугара бертир.
Ак-боро атту, алты кучак мойынду
Эр-Адучак энчикпеди,
Жети эжиктү алтын байзынга
Жедип келген мында турды.
Каалганы ачпай туруп,
Ачу-корон мынайда кыйгырды:
«Атту-чуулу, ат-нерелү кааным,
Амыр жаткан журтыбыска
Канду-жүндү жуу ууланыптыр.
Калың уйкуңнан ойгонзон!
Калык-жонун корулазан!»
Ат жакшызы каннан-жеерен
Ат чакыда киштеп турды.
Эки көзи жаштанып,
Чакы айланып, айдып турды:

«Алтан алты талалу,
Јетен јети үйелү
Кажылгакту кара тайга адабыс эди,
Бирге түней бүткен эдибис.
Кара талай энебис эди,
Бирге түней чыккан эдибис,
Өлөр-өзөр тыныбыс жангыс,
Антыгыжып* бүткен эдибис.
Эмди учында јетен жылдыг уйкузын
Уйуктап турала, эрлү бойын,
Јен јастанып жыгылар турун,
Эр салган адын мен
Јал јастанып жыгылар турум» —
Каннан-јеерен ат
Ачуузын киштеп айдып,
Ат чакызын айландыра
Капталга јегире казып ийди.
Јети эжиктү алтын байзын ичинде
Качаннаг качанга ойгонбогон
Эки түней сары айулар
Унин үспей, өксөп турдылар.
Эрлү бүткен Кан-Сулутайды
Эбиреде мантап турдылар.
Канча жүзүн табышты Кан-Сулутай
Кулакка укпай, коолодо тынып,
Козырыктап уйуктап јатты.
Анча-мынча болбоды,
Алтан алты талалу,
Јетен јети үйелү
Кажылгакту кара тайга
Ак туманла јабыла берди.
Кажатынын кара талайы
Уч катап јарадынан ажып,
Јети эжиктү алтын байзынга
Келип согулала, кара туман

тартынып,
Ойто тымып јада берди.
Анда да јок Кан-Сулутай
Ойгонор аайы јок болды.
Эки түней сары айулар
Алтын ширее үстүндеги
Коолодо тынып, козырыктап јаткан
Кан-Сулутай баатырдын
Јарын бойдон јаба тудуп,
Јака бойдон түре тудуп,
Өрө тургуза тартып чыктылар,

*Антыгыжып — чертенижил.

Эки кулагына өксөп турдылар:
«Калак-кокый, кааныбыс,
Јерибиске чак түшти,
Јеезелү јурт јемирилерге јетти,
Коозолу јурт кодорыларга јетти,
Калык-јонун, ак малын
Олјолодорго јетти, баатырыс.
Јетен жылдыг уйкузынан
Ойгонып көрзө, кайдарыгар?
Јеткерлү јууны кийдирбей,
Удура турза, кайдарыгар?» — дешти.
Эрјинелү каннан-јеерени
Киштеп, чакыны айланып турды.
Калганчыда Кан-Сулутай
Калын уйкудан ойгонды,
Канду чырайын сыймай тартып,
Калапту кебин тартынып ийди.
«Амыр уйкумды јетирбей,
Ненин учун ойгостыгар?
Айткан јакылтамды бүдүрбей.
Ненин учун сындырганыгар?
Јетен жылга уйуктаарымнын
Төртөн лө жылы уйукталыптыр.
Јетире јакшы уйуктаптай,
Не мынайып шакпыраганыгар?» —
деп,

Тенери кептү күзүрөп турды,
Јер алтай силкине берди.
Темир кептү шыгырап турды,
Ай кулакка өдө берди.
Эрлү бойы Кан-Сулутай
Эбиреде көрүп тургажын:
Алтан талалу, јетен үйелү,
Кажылгакту кара тайга
Ак туманга бөктөлө бертир.
Кажатынын кара талайы
Кара туман тартынып ийтир.
Эрјинелү каннан-јеерен ады
Јети үйелү күлер чакы төзин
Капталга јетире ойо чапчыптыр.
Эки көзинин јажы
Јерге төгүлип сууланып калтыр.
Эзер-сезер эки тайгыл
Унин үспей, үрүп турдылар.
Эки түней ала мүркүт
Ак айаста ажшып турдылар.
База ондонып көрүп турза,
Кажатынын кара талайы.

Төртөн жыл уйуктаарда,
Көжөгөлү жер оозына,
Көлөткөлү кара тамыга,
Эрлик-бийдин эжигинде
Суу алгыжына түжүрө
Ага бергенин мында билди¹⁷.
«Калак-кокый, Кан-Сулутай,
Капшуун жепсенип көр,
Канду жуузы келип жады.
Катан чүмин чүмденип көр.
Бачымдабаган соңында
Өлбөгөн бойың өлөрүн,
Барбаган бойың барарын.
Жер алдында Эрлик-бий
Ас малыңды айдап аларга,
Албаты-жонунды жуулап аларга,
Акту бойыңнын тының үзерге
Амадаган болуптыр» — деп,
Каннаң-жеерен ат
Комудалын айдып турды.
«Алдырбас, албаты-жоным,
Алтайымда аңы-кужым.
Адыжарга ок жедер,
Тартыжарга күч жедер.
Тебее таштап, мал ойлобозын,
Тергезин таштап, жон ырабазын.
Ак малым одорында турзын,
Албаты-жоным журтында болзын» — деп,

Кан-Сулутай баатыр айдала,
Жети эжиктү алтын байзынга
Алтын бозогозын алтап кирди.
Алтан алты жүлкүүрлү
Алтын кайырчагын ачты.
Ай кеберлү алтын судурын,
Күн кеберлү күмүш судурын
Алып, көрүп турар болгожун,
Каннаң-жеерен адынын
Ажындыра айткан сөзи
Кыйалтазы жок чын болды.
«Кажатынын кара талайын
Жер алдына агызып түжүреле,
Ол талайдын жарадында журтаган
Кан-Сулутай баатырды бактырар» — деп,

Эрлик-бий кезер бойы
Карлагаштый кал черүзин
Жуу-жепселиле жепсейле,

Килин-кара атту
Шулмус-Кара баатырын
Баштадып атаңдырган болуптыр.
«Тебеелүде ак малдарын
Айдап ончозын экелеригер,
Тергеелүде албатызын
Олжолоп айдап экелеригер.
Акту бойың Кан-Сулутайды
Кызыл канын төкпөй,
Кыл тынын үспей,
Менин эжигиме экелигер» — деп,
Эрлик-бийдин jakылтазы
Анайда айдылган эмтир.
Оны көрүп, Кан-Сулутай
Ачынбас бойы ачынды,
Талалбас бойы талалды¹⁸:
«Алты аданнын бажын жи,
Жети энегнин төжин жи!
Узун куйрук уйга бүттир,
Уйалбас магдай Эрликте эмтир.
Ару сүрлү алтайыма
Бастырбазым Эрлик-бийди,
Ас та болзо, жонымды
Олжолотпозым Эрлик-бийге!» — деп,
Каннаң-жеерен атту
Кан-Сулутай баатыр
Ачу-корон кыйгырды,
Ама-томо сыгырды.
Сегис башту ок жыланды
Жер алдынан чыгарып алды,
Одус эмчегин тоолой эмеле,
Ойто төмөн салып ийди.
Карыш ашкан кабагын
Жемире көргөн мында турды.
Кара көскө кан чагылган,
Сурбулжын оды төгүлүп турды.
Катан чүмин чүмденди,
Канча жуу-жепселин салынды.
Кара болот үлдүзин
Сол жалмашка салынды.
Ушпа кара жыдазын
Он колына тудунды.
«Кааны жок жон аларга,
Кабырузы жок мал айдаарга
Келип жаткан Эрлик-бийдин
Ийдезин барып көрөр!» — деп,
Каннаң-жеерен адына
Күмүш үйген сугуп турды.

Жалаң болгон кејим-токум
Жайа тудуп салып турды.
Ай кеберлү арташ ээр
Ат арказына салган турды.
Эки күлер үзени табыжы
Уч-Курбустанга угулды,
Алтыгы јаткан Эрлик-бийдин
Кулагына томулды.
Одус колон орой тартып,
Тогузон колон тоолой тартты.
Јети эжиктү алтын байзынга
Кан-Сулутай ойто кирди.
Сегис кырлу таш јастыгын
Сегис јерден бүктей тудат.
Алтан кат кебистү алтын ширееге
Јөлөп салып, ойто чыгат.
Бозогонун алдында
Боро јылан камчыларын
Он билекке орой тутты.
Каннаң-јеерен аттын
Алтын јибек* келип чечти.
Теектүде темир тискин
Тендеп колго орой тутты.
«Өлүп калзам — койлогом,
Тирү жүрзем — канадым,
Алтыгы ороондо јуртаган
Эрлик-бийге чыдажарыс па?
Эрик јокто өлөрис пе?» — деп,
Кан-Сулутай баатыр
Каннаң-јеерен аттан сурап турды.
«Сен кускундый кара тушта,
Мен кумдустый шулмус тушта,
Эрлик-бийге алдыртарга
Кайткан өдибис, Кан-Сулутай?» —
деп,

Каннаң-јеерен ат ајдат.
Кан-Сулутай баатыр
Каннаң-јеерен атка минеле,
Ары болордын кажы јанында,
Ак-боро атту, алты кучак мойынду
Эр-Адучак баатыры
Ачу-корон кыйгырганча,
Ама-томо сыгырганча
Јаба јеткен мында турды:
«Калак-кокый, қааным,
Кан-Сулутай баатырым!

*Јибек — шылбыр.

Кату јууга атанарда,
Мени неге кожо албас?
Адыжарга огом јетпес пе?
Тартыжарга чагом јетпес пе?
Өлгөн јерге кожо өлөдим,
Барган јерге кожо барадым!» — деп,
Аттын јолын бектеп турды.
«Эрлү бүткен Эр-Адучак баатырым,
Бу јорукка јангыскан барайын,
Адыжарга ок короор тушта,
Тартыжарга чак јетпес тушта
Айлык јерден адаарым,
Јылдык јерден кыйгыарым,
Ол тушта барып болуш.
Ас та болзо, малыбысты
Ийттен-куштан корулап тур,
Ас та болзо, јоныбысты
Јуудан-чактан чеберлеп тур» — деп,
Кан-Сулутай айдала,
Каннаң-јеерен аттын оозын
Бура тартпай эмди кайтты.
«Ас та болзо, ак малым,
Амыр туругар — деп,
Ас та болзо, эли-јоным,
Амыр јадыгар!» — деп
Кыйгырганы угулды.
Онон ары турган изи бар,
Барган изи јок болды.

* * *

Эрјинелү ат јакшызы —
Каннаң-јеерен көөркий,
Эркетендү эр јакшызы —
Кан-Сулутай баатыр
Көжөгөлү јер оозын,
Көлөткөлү кара тамыны
Көстөп мында јүре берди.
Каннаң-јеерен аттын
Эзинине ат өлгөдий,
Кан-Сулутай баатырдын
Кыйгызына эр өлгөдий.
Канча јаан тайгаларды
Казаладып ажа берди,
Канча јаан талайларды
Канаттанып уча берди.
Алын јолдо буудак јок,
Кийин јолдо некелтү јок,
Эрјинелү каннаң-јеерен

Салжын жептү учуп отурды.
 Калып түшкен жеринен
 Кара тайга тура калат,
 Тееп түшкен жеринен
 Темир тайга бүдүп калат.
 Анча-мынча барганда,
 Эржинелү каннан-жеерөн
 Алын колын көдүрбей,
 Кийин будың тартынбай,
 Он кулагыла ак айасты,
 Сол кулагыла жердин алдын
 Тынгдап эмди тура берди.
 Эр ле бүткен Кан-Сулутай
 Атанар жанынан түшкен турды:
 «Эржинелү каннан-жеерен адым,
 Олөрибисти билдин бе?
 Жажырыжы жогынан
 Жартын меге айдып бергин!
 Кунугары жогынан
 Учурин меге айдып бергин!» — деп,
 Кан-Сулутай сурап турды.
 «Олөристи билбедим,
 Озбристи сеспедим,
 Откөн жолыбыс узай бертир,
 Баратан жолыбыс
 Кыскарып калган эмтир.
 Кызарып агар каны жок
 Эрлик-бийдин килин-кара атту
 Шулмус-Кара баатырыла
 Жуулажары күч болор эмтир.
 Эрлик-бийдин кал черүзиле
 Табарыжар эмтирибис.
 Олорло жуулажып турарда,
 Эр бойын бек санан,
 Эки көслө кичееп көр:
 Көжөгөлү жер оозында,
 Көлөткөлү кара тамы учында
 Кајатынын кара талайын кечире
 Жетен кулаш жес кемирү турар.
 Ол кемирүди жес конжоорлу
 Жибелек эмеген кырлап турар.¹⁹
 От калаптын ортозынан
 Оны жыга атсан,
 Бистин мөрөй болор туру,
 Оны жыга адып болбозон,
 Эржинелү ат жакшызы —
 Каннан-жеерен мен
 Жал жастанып жыгылар турум,

Эркетендү өр жакшызы — сен
Жен жастанып жыгылар турун.
Эрлик-бийдинг килин-кара атту
Шулмус-Кара баатырынын
Кызарып агар каны,
Кыйылып өлөр тыны
Ол эмегеннин колында болор» — деп,
Каннаг-жеерен ат эрине
Каруу сөзин айдып берди.
«Айтканыга алкыш болзын!
Өлүп калзам — койлогом,
Тирү жүрзем — канадым,
Каннаг-жеерен адым,
Айткан сүмең ундыбазым.
Килин-кара атту
Шулмус-Каранын колынаг
Өлөр салымду болзо — өлгөйибис.
Каннаг-жерен өлбөскө алтын эмес,
Кан-Сулутай өлбөскө мөнкү эмес» — деп,

Кан-Сулутай айткан турды.
Кара тамы оозын көстөп,
Элес эдип учуп ийди.
Айлык барар жерди
Жангыс алтам барып жатты,
Жылдык барар жерди
Шуурган кептү өдүп жатты.
Бир ондонып көрүп турза,
Көжөгөлү жер оозына,
Көлөткөлү кара тамыга
Жедип келген мында турды.
Жеген кулаш жес кемируни
Жес конжоорлу Жибелек эмеген
Кырлап жүргенин көрүп алды.
Он эки текпелү күлөр жааны
Жарын бойдон алган турды.
Тизе көскө сала койып,
Он эки текпени тоолой тартты.
Эки жарын бириге берди,
Эргек төзи чөйиле берди,
Эки жаак кызара берди.
Эртен тарткан темир жааны
Энгир бойдо божодо салды,
Эргек төстөн ыш чөйилди,
Ок бажынаг от чөйилди,
Уйези жок тайгалар
Силкинишип тура берди,
Жарады жок талайлар